

Zwijndrecht

A historical map of the Ridderkerk area, showing the Oost- en West-Ridderkerk, the Baren diegt, and the Streveld hoeck. The map is color-coded with yellow for land, blue for water, and green for forests. It includes various place names and a legend in the bottom right corner.

The map shows the following areas and features:

- Oost- en West-Ridderkerk**: The central area, divided into Oost and West.
- Baren diegt**: A large area to the west of the Ridderkerk.
- Streveld hoeck**: A large area to the south of the Ridderkerk.
- De Merwede**: A river flowing through the area.
- De Baren**: A river flowing through the Baren diegt.
- De Streveld**: A river flowing through the Streveld hoeck.
- De Oost- en West-Ridderkerk**: The central area, divided into Oost and West.
- De Baren diegt**: A large area to the west of the Ridderkerk.
- De Streveld hoeck**: A large area to the south of the Ridderkerk.

The legend in the bottom right corner reads:

Kaarte van de Hoerlyckheit van Ridderkerk met deszelfs Limyten, Contourne, Nieuwe goetstreekt, en op de West- en Oost- en de Baren diegt, den 21 November 1722.

De Waelneshoeve in 2023, verscholen achter zijn boomgaarden. Privécollectie WdG-V

De Waelneshoeve in 2023, gezien vanaf de Hoge Kade. Privécollectie WdG-V

Inhoud

Van de redactie	3
Een historische sensatie - Wil de Graaf-Valk	4
Ido: de kruidenierswinkel van familie Van Drunen - Jan Kroos	12
Jeugdherinneringen van Heleen en Jaap van Drunen - Jan Kroos	16
De muziektent op het Oranjeplein - Maurice de Jongh	20
Het badhuis - Maurice de Jongh	31
Colofon	38

Van de redactie

Voor u ligt de nieuwe editie van Swindregt Were. In dit blad staat de geschiedenis van de Zwijndrechtse Waard centraal. Deze keer hebben we u een verscheidenheid aan onderwerpen te bieden.

We trappen af met een artikel over de vondst van een bijzonder oud document dat in verband kan worden gebracht met de Waelneshoeve, een van de oudst bewoonde plekken in Hendrik-Ido-Ambacht. Hoe die zoektocht ging en wat de uitkomsten zijn, vertelt Wil de Graaf-Valk in een boeiend artikel. Aansluitend keren we terug naar de Onderdijkse Rijweg in Hendrik-Ido-Ambacht. Stonden in de vorige editie enkele Ambachtse cafés centraal, nu gaat auteur Jan Kroos dieper in op de bewoners en beheerders van café Het Witte Paard. De familie van Drunen beheerde namelijk ook een kruidenierswinkel tegenover dit café. In een ander artikel vertellen de nazaten van deze eigenaren hun herinneringen over die tijd. Het brengt de lezer weer even terug naar grootmoederstijd.

We eindigen met twee artikelen over het Julianadorp. Deze Zwijndrechtse woonwijk is na de Da Costastraat (gebouwd in 1913-1914) en het oude Meerdervoort (gebouwd tussen 1917 en 1920) de oudste in Zwijndrecht. De huizen werden in de periode 1921-1925 gebouwd. Al snel groeide de wijk uit tot een volwaardig onderdeel van de gemeente. In twee artikelen behandelt Maurice de Jongh enkele hoogtepunten van de wijk, namelijk het ontstaan en de teloorgang van de muziektent aan het Oranjeplein en de totstandkoming van het badhuis. In een latere editie zullen ook nog enkele andere hoogte- en soms ook dieptepunten van de wijk behandeld worden. Heeft u nog tips? Laat het dan vooral weten via de bestaande kanalen.

Wij wensen u veel leesplezier!

De redactie

Voorzijde omslag:
De Kaart van de Heerlijkheid Ridderkerk met rechts ook Sandelingen en Hendrik-Ido-Ambacht door Abel de Vries , d.d. 21-11-1722. Nationaal Archief, 4. AANW, inv.nr. 204

Een historische sensatie!

Oorkonde uit 1555

Zoiets was mij nog nooit overkomen en ineens - natuurlijk onverwacht - had ik in het voorjaar van 2023 een oorkonde uit 1555 in mijn handen!' Bijna 470 jaar oud is de duidelijk leesbare tekst op het goed bewaard gebleven perkament. De inkt is na al die eeuwen nog zo donker alsof de oorkonde gisteren pas geschreven werd. Dat hij toch echt wel oud en gebruikt is, laten de sporen van het dubbel gevouwen, stugge perkament en het ontbrekende zegel zien. Nog niet van mijn verbazing bekomen of er kwamen nog meer verrassingen tevoorschijn uit de doos met oude documenten van het familiearchief Van der Giessen. Het archief bevatte ook een paar oorkonden waar de uithangende zegels nog wel aanhingen. Ze zijn van later datum weliswaar - van 1689 en 1760 - maar ook heel spannend en van een respectabele leeftijd. Maar dé sensatie van die dag bleef de oorkonde uit 1555. Deze stamt namelijk uit een periode in onze dorpsgeschiedenis waarvan geen geschreven Ambachtse bronnen bewaard zijn gebleven. Onze dorpsboeken met beschrijvingen van transacties beginnen ‘pas’ 40 jaar later in 1594.

Oorkonde uit 1555

Oorkonde

Na de verbazing kwam meteen de nieuwsgierigheid. Wat is het belang van zo’n beschreven stuk perkament uit 1555, voor bijvoorbeeld onze vereniging? Of voor de hoofdrolspelers in dit document? Om met de laatsten te beginnen: voor de koper en verkoper van een stukje land dat gelegen is in Hendrik-Ido-Ambacht is deze oorkonde een officieel eigendomsbewijs, ondertekend door de schout en heemraden (schepenen) van ons dorp. Bewijsmateriaal. Voor ons als liefhebbers van dorpsgeschiedenis kan het document meer inzicht geven in het 16e-eeuwse Ambacht. Het kan ons nieuwe dorpsbewoners en nieuwe feiten opleveren.

Zoals gezegd, de oorkonde gaat over de verkoop van een stukje land van 1½ morgen (ongeveer drie voetbalvelden bij elkaar) dat onderdeel is van een groter stuk van 3 morgen. Ariaen Cornelis Gerritsz. is de koper van het perceel, dat op 15 februari 1555 officieel aan hem ‘overgedragen’ wordt. Aan het begin van de akte worden de namen van het toenmalige dorpsbestuur genoemd:

1555
Wij, Adriaen Dammasz., schout in Heijnrickijden ambacht, Adriaen Monnenz., Michiel Cornelisz., Huijbert van Drijel Tielmansz., Mon Joosten en Cornelis Heijmansz., heemraden in hetzelfde ambacht [...]

Oorkonde uit 1555

Vervolgens worden er twee verkopers genoemd: Adriaen Tol Joostenz. en Aert Ariaensz. Zij zijn zelf geen eigenaren van deze 1½ morgen, maar de vertegenwoordigers van de achtergebleven weeskinderen van Jacob Ockers die in zijn leven getrouwd was met Marten Ariaensdr. Jacob en Marten zijn beide vóór 15 februari 1555 overleden, de datum waarop deze akte is opgemaakt en de overdracht van het perceel heeft plaatsgevonden. Deze twee vertegenwoordigers van de kinderen zijn hun voogden, een van ’s *vaders wegen* oftewel Adriaen Tol Joostenz. en een van ’s *moeders wegen* oftewel Aert Ariaensz. Dat de weeskinderen vertegenwoordigd

Oorkonde uit 1555

worden door hun voogden betekent dat zij nog niet mondig (meerderjarig) zijn. Volgens onze boeken begint de mondigheid in ons dorp rond 1600 vaak bij 18 jaar of bij het aangaan van een huwelijk. Maar 16 jaar en 17 jaar komen ook voor.² De voogden delen hun verantwoordelijkheid voor de weeskinderen met het dorpsbestuur, zoals in die tijd gewoonte is. Waarbij de schout als oppervoogd functioneert. Daarom spreekt men in dit document dan ook van *gesamenderhandt vercoft te hebben*. Het besluit om dit stukje land te verkopen heeft ongetwijfeld te maken met het vrijmaken van geld voor het onderhoud en de opvoeding van de weeskinderen. Zodat ze niet alleen te eten krijgen, maar ook gekleed worden en een vak kunnen leren. De schout en heemraden zijn bovendien nodig om de administratieve afwikkeling van deze verkoop af te ronden met een oorkonde. Zoals wij tegenwoordig voor zo’n transactie naar de notaris gaan, was in die tijd het dorpsbestuur gerechtigd om zulke documenten te leveren, zolang het land of het verkochte huis zich maar in Hendrik-Ido-Ambacht bevond. Spijtig genoeg worden de namen van de kinderen niet genoemd in deze akte. Daarmee is het onmogelijk geworden om hen later te herkennen in het oudste gerechtsboek (1594-1664).³ We weten dus niet hoe het hun is vergaan in hun latere leven.

Oorkonde uit 1555

Wie zijn deze ouders, Jacob en Marten? Misschien denkt u: “Dit zijn toch twee namen van **mannen**?” Op het eerste gezicht is dat ook zo. In de genealogie is het echter een bekend verschijnsel dat vrouwen in de 16e eeuw regelmatig voorkomen met een mannelijke voornaam. Er werd destijds niet de moeite genomen om er een vrouwelijke variant van te maken. Om dan toch te weten of er sprake is van een man of een vrouw moet de context van het verhaal uitkomst bieden. Bij Marten Ariaensdr. bestaat daar geen twijfel over, want zij wordt in de oorkonde de **huisvrouw** van Jacob Ockers genoemd. Van Marten (wij zouden misschien Maartje zeggen) weten we nu dat zij de vrouw is van Jacob en de dochter van ene Ariaen NN. En misschien heeft zij een broer met de naam Aert Ariaensz., zoals de naam van de voogd van ’s *moeders wegen*

Oorkonde uit 1555

Wie zijn deze ouders, Jacob en Marten?

Misschien denkt u: “Dit zijn toch twee namen van **mannen**?” Op het eerste gezicht is dat ook zo. In de genealogie is het echter een bekend verschijnsel dat vrouwen in de 16e eeuw regelmatig voorkomen met een mannelijke voornaam. Er werd destijds niet de moeite genomen om er een vrouwelijke variant van te maken. Om dan toch te weten of er sprake is van een man of een vrouw moet de context van het verhaal uitkomst bieden. Bij Marten Ariaensdr. bestaat daar geen twijfel over, want zij wordt in de oorkonde de **huisvrouw** van Jacob Ockers genoemd. Van Marten (wij zouden misschien Maartje zeggen) weten we nu dat zij de vrouw is van Jacob en de dochter van ene Ariaen NN. En misschien heeft zij een broer met de naam Aert Ariaensz., zoals de naam van de voogd van ’s *moeders wegen*

1 Voorkant oorkonde uit 1555

2 Achterkant oorkonde uit 1555

doet vermoeden. Het lijkt erg aannemelijk, maar bewijzen daarvoor zijn niet gevonden. Zo weten we van Jacob alleen maar dat hij de zoon is van Ocker NN. Maar welke? Noch in Oud-Alblas, noch in Ridderkerk of Dordrecht, waar de naam Ocker veel voorkomt in de familie Halling, heb ik een geschikte Ocker met een zoon Jacob gevonden. Ook de naam Adriaen Tol Joostenz. als voogd van ’s *vaders wegen*, geeft geen directe herkenning als familielid van Jacob. Het was gebruikelijk dat men eerst in de familiekring zocht naar geschikte voogden. Schoonfamilie

1550 [volgens de Steeën]
Willem Woutersz., schout
Adriaen Monnenz.
Cornelis Robben
Jorijs Cleijsz.
Michijel Cornelisz.
Huijbert Tijelmansz. (van Driel)
Jacob Ockers
Mon Joosten
Heemraden

Uit de laatste akte, die van 19 december 1553, valt op te maken dat Jacob Ockers getrouwd is met een dochter van de zuster van Arien Monnen. Of om het anders te

valt daar ook onder. Het lijkt er dus op dat er geen broers of vader meer in leven zijn in 1555, om als voogd voor Jacobs kinderen te kunnen optreden. Het boek *Steeën in ’t Ambacht* staat boordevol met oudere en jongere Ambachters.⁴ Bovendien is het makkelijk zoeken in de uitgebreide namenindexen. Zou ‘onze’ Jacob Ockers misschien ook in het boek voorkomen? Inderdaad, hij blijkt heemraad geweest te zijn in Hendrik-Ido-Ambacht in de jaren 1550⁵ en 1553,⁶ dat - zo we nu weten - de laatste jaren van zijn leven zullen zijn.

1553 [volgens de Steeën]
Cornelis Woutersz. Vinck, schout
Jorijs Cleijsz.
wrs. Michijel Cornelisz.
Huijbert Tijelmansz. (van Driel)
Jacob Ockers
Mon Joosten
Heemraden

zeggen: Marten Ariaensdr. is de dochter van Ariaen NN, die gehuwd was met NN Monnendr. Wie Arien Monnen precies is geweest en hoe zijn zuster heette, is onbekend. Er zijn

^[1] Wil de Graaf-Valk

1558 (waarschijnlijk dorpsbestuur)

schout Adriaen Dammasz., opten Oostendam

Mon Joosten, in Heijnrickijden ambacht
Cornelis Adriaensz., opten Oostendam
Adriaen Adriaensz., in Heijnrickijden ambacht

Heemraden

1543

Willem Woutersz, schout

Ariaen Monnen
Ariaen Aertsz.
Huijbert Ariaensz.
Jorys Cleijsz.
Michiel Cornelisz.
Huijbert Thyelmansz.

Heemraden

namelijk meerdere mannen met dezelfde naam in deze periode actief in Hendrik-Ido-Ambacht en in de Zwijndrechtse Waard, zoals blijkt uit de artikelen van de heer Slijkerman.⁷ Dat Jacob heemraad is geworden heeft hij vast te danken aan

zijn stabiele financiële positie. Hij was ‘gegoed’, zoals men dat toen noemde. Anders kwam je niet in aanmerking om heemraad te worden. Misschien speelde ook wel mee dat hij zich in het juiste netwerk bevond door een eventuele, handige

2 Dordrecht e.o. in circa 1536 door Cornelis Cornelisz. Schilder. Dordtse Bronnen/ dordrechtplattegronden.nl

Jacob overlijdt tussen 19 december 1553 en 15 februari 1555. Onbekend is op welke leeftijd Jacob is overleden. Denkend aan zijn jonge, onmondige kinderen, die ook nog in 1558 bijgestaan worden door de voogden, ligt het voor de hand te denken dat Jacob zelf ook op jonge leeftijd zal zijn overleden.

Toch hoeft dat niet het geval te zijn geweest. Zeker niet als blijkt dat Jacob al in 1543 gebruiker is van een behoorlijke hoeveelheid (17½ morgen plus 4½ morgen) land in Hendrik-Ido-Ambacht en daarover belasting betaalt, de zogeheten tiende penning.⁹ Daarover straks meer. Daarnaast betaalt hij voor een klein perceel in het Volgerland van Kijfhoek in 1543 ook dezelfde soort belasting, maar dan via het dorp Kijfhoek.¹⁰ Daardoor weten we dat Jacob zelf dus vóór 1543 mondig is en in dat jaar minstens 18 jaar maar waarschijnlijk iets ouder zal zijn geweest. Ruim genomen schat ik daarom zijn geboortjaar tussen de jaren 1500 en 1525.

huwelijksstrategie. In de boerengemeenschap die ons dorp in de 16e eeuw was, was het ook toen al gebruikelijk - zie voorbeelden in het eerder genoemde boek over de Steeën - dat men bij voorkeur trouwde binnen hetzelfde sociale netwerk. De zorg voor de weeskinderen is in 1555 goed geregeld tussen de voogden en het dorpsbestuur. Een paar jaar later echter (in 1558) is er een conflict ontstaan tussen waarschijnlijk het toenmalige dorpsbestuur en de voogden. Adriaen Tol Joostenz. is dan nog steeds de voogd van *'s vaders wegen*, maar de voogd van *'s moeders wegen* is vervangen door een andere voogd, Jan Pouwelsz. geheten. Het conflict - waarvan we de oorzaak niet kennen - is zo hoog opgelopen dat men er kennelijk in dorpskringen niet meer uitkomt. Vier mannen uit Hendrik-Ido-Ambacht en Oostendam spannen een zaak aan bij het Hof van Holland in Den Haag om een uitspraak te krijgen betreffende de weeskinderen van Jacob Ockers.⁸ In de vier mannen meen ik de schout en heemraden van ons dorp te herkennen, geholpen door het feit dat de schout de oppervoogd is van de weeskinderen. De afloop van deze zaak is niet gevonden.

De wereld van Jacob

Jacobs leven lijkt zo ongeveer samen te vallen met het leven van Karel de Vijfde (1500-1558). Jacob maakt hem mee als graaf van Holland en heer der Nederlanden (vanaf 1515), koning van Spanje (vanaf 1516) en keizer van het Duitse Rijk (vanaf 1519). Het is een groot rijk waar Karel over heerst. Om zijn macht te handhaven, voert Karel vele oorlogen in Europa. Meestal ver weg van onze Lage Landen. Daarom zal

Jacob niet veel oorlogsgeweld van nabij gezien hebben. Maar op financieel gebied merkt Jacob wel degelijk het effect van al die oorlogen. Karel heeft voortdurend geld tekort. De oorlogen laat hij financieren door belastingbetalende steden en onderdanen in zijn rijk. Zo draagt Jacob als grondgebruiker in Hendrik-Ido-Ambacht en Kijfhoek zijn steentje bij aan de oorlogskas. Omdat Karel meestal in het buitenland verkeert, heeft hij zijn zuster Maria van Hongarije aangesteld in de Nederlanden als landvoogdes. Maria zorgt er - namens Karel - voor dat de oorlogskas gevuld wordt door een nieuwe belasting in te voeren: de al meer genoemde tiende penning. Maria onderhandelt daarvoor met de Staten van Holland, die op hun beurt bedingen dat zijzelf deze belasting mogen innen. Dat gebeurt voor het eerst in 1543 en daarna nog in 1544, 1553, 1556, 1561 en 1564.¹¹ Om de adel en geestelijkheid te vriend te houden, stemt Maria erin toe om - alleen in 1543 - vrijstelling te verlenen aan deze groepen, zoals zij van oudsher gewend zijn. Deze belasting van 1543 wordt geheven op de inkomsten uit onroerende goederen, ongeacht of het eigendom of pacht betreft. Een rekensom leert dat in Hendrik-Ido-Ambacht inderdaad 128 morgen land (van de 343 morgen) niet belast worden in deze belasting. Die zullen daarom het eigendom van de adel en geestelijkheid zijn geweest. Van Hendrik-Ido-Ambacht en Kijfhoek zijn alleen de kohieren van 1543 en 1561 bewaard gebleven.¹² En omdat Jacob al in 1555 overlijdt, is hij alleen in de kohieren van 1543 terug te vinden.

In zijn jonge jaren moet Jacob heftige natuurverschijnselen meegemaakt hebben. Twee stormvloed(en) - in 1530 en 1532

3 Karel de Vijfde. www.canonvannederland.nl

- hebben in het zuidwesten van ons land hard toegeslagen. Het rampgebied van toen verschilt nauwelijks met het gebied waar eeuwen later ‘onze’ watersnoodramp in 1953 heeft plaatsgevonden. (afb. 4 en 5) Op deze twee kaarten zijn de verschillen en overeenkomsten goed te zien, ook al zitten er ruim vier eeuwen tijd tussen. De heer Jorisse vertelt dat het in 1530 de laatste keer is dat Zwijndrecht door een overstromingsramp getroffen wordt. Er is in 1530 weliswaar een groot gat in de dijk geslagen, maar vóór 1532, wanneer de tweede stormvloed toeslaat, is alles zodanig gerepareerd dat de dijk het houdt. Ook in 1570 (afb. 5) is het weer raak, maar men is alert en ook dan houden de dijken van de Zwijndrechtse Waard het.¹³ Als je zoals Jacob midden in de ‘troebelen’ zit, moeten het onzekere, angstige tijden zijn geweest. De heer Buisman kijkt met de afstand van een paar eeuwen terug naar die tijd en noteert in zijn boek:¹⁴

Karel V staat in 1547 en ’48 op het toppunt van zijn macht. In korte tijd sterven drie belangrijke tegenstanders: in februari 1546 Luther, in januari 1547 koning Hendrik VIII van Engeland en in maart Frans I van Frankrijk. Met de Turken sloot Karel reeds in 1545 een wapenstilstand en in april 1547 breekt hij in de slag bij Muhlberg aan de Elbe (waar de ruitery van Alva de doorslag geeft) het verzet in Duitsland. In mei worden zelfs de keurvorst van Saksen en de landgraaf van Hessen gevangengenomen. De Duitse lutheranen zien hun gebied praktisch gereduceerd tot Magdeburg en Bremen. Een conflict tussen Melancton (die de katholieken ver tegemoet wil komen) en de ‘echte’ lutheranen speelt Karel in de kaart. Karel acht zijn positie nu sterk genoeg om overal in zijn rijk de disciplinaire teugels aan te trekken. Maar zijn overmoed en zijn harde politiek, die naar voren komen op de Rijksdag van Augsburg (1547/1548), roepen behalve in het lutherse Magdeburg zelfs in het katholieke Beieren verzet op.

Heijnrickijdensteeg

We keren nog een keer terug naar de oorkonde uit 1555. Het verkochte perceel is *gelegen aan de Heijnrickijdensteeg in Schildmanskinderenambacht*, met aan de noordzijde het land van Adriaen Monnenz. en aan de zuidzijde het land van Dammas Adriaensz. Hoe leuk zou het zijn geweest om de precieze locatie van dit perceel aan te kunnen wijzen op een plattegrond uit 1832. (afb. 6) Ik neem aan dat er aan de verkaveling tussen 1543 en 1832 niet zo gek veel veranderd is. Op afb. 6 en 7 is te zien dat Schildmanskinderen-Ambacht (net als Hendrik-Ido-Ambacht overigens) uit twee delen heeft bestaan: een noordelijk deel (de westelijke ‘helft’ van de Waelnes-polder langs de Kerkweg en de Waal) en een zuidelijk deel (Schildmanskinderen-Ambacht

4 Watersnoodkaart van ZW-Nederland (1953) Collectie HGHIA

5 Dordrecht in 1570 door Jacob van Deventer. Dordtse bronnen/dordrechtplattegronden.nl

tot aan de Langeweg). Samen vormden zij ooit de zelfstandige ambachtsheerlijkheid Schildmanskinderen-Ambacht. Al in 1376 worden Schildmanskinderen-Ambacht en Hendrik-Ido-Ambacht samengevoegd.¹⁵ In afb. 6 en 7 is verder te zien dat de twee delen Schildmanskinderen-Ambacht gescheiden worden door de Molenvliet (of de Gemenelandsvliet, of de Gemenelands kademolensvliet of de Voorvliet), waarlangs de Hoge Kade ligt. Ook in het begin van de 17e eeuw wordt hij al Hoge Kade genoemd. Het lage vervolg van de Hoge Kade heette toen ook al Lage of Lege Kade.

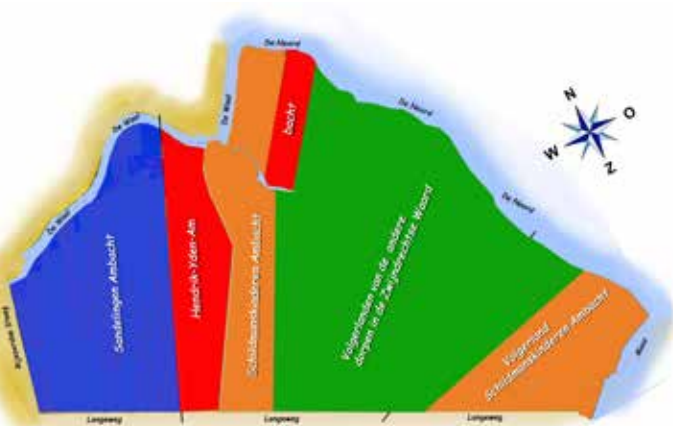
Nergens in ons oudste aktenboek ben ik tegengekomen dat deze kade de Heijnrickijdensteeg wordt genoemd. Voor ons

6 Schildmanskinderen-Ambacht in de samengestelde kadastrale kaart van 1832, Collectie HGHIA, samengesteld door Henk Schreuders

in de 21e eeuw zorgen al die verschillende benamingen voor verwarring. De naam Waalweg bijvoorbeeld spant daarin de kroon. Vanaf de Oostendam tot aan de Rijsoordsesteeg zou je, wat wij achtereenvolgens de Kerkstraat, de Dorpsstraat en de Achterambachtseweg noemen, met één naam kunnen aanduiden: de Waalweg. En dat deed men vroeger dan ook op gezette tijden. Aan ons de kunst om uit te vinden welk stuk van de Waalweg bedoeld wordt.

Op eenzelfde manier geeft de naam Heijnrickijdensteeg ook reden voor verschillende interpretaties. Als in onze dorpsboeken de Heijnrickijdensteeg voorkomt, gaat het bijna altijd over de combinatie met Schildmanskinderen-Ambacht en daarom ben ik van mening dat deze steeg in het zuidelijke deel ligt. Oftewel men bedoelt dan de Ambachtsesteeg, die tegenwoordig de Reeweg heet. De oorspronkelijke betekenis van het woord ‘steeg’ was een stijgende weg. Komend over de Reeweg in de richting van de Dorpsstraat (de oeverwal) is de stijging nu nog steeds te zien, in de Metmanstraat zelfs nog iets beter. Een tijd lang (1594 - 1660) worden beide namen willekeurig naast elkaar gebruikt en twee keer samen in één akte. Daarmee wordt meteen duidelijk dat het om een en dezelfde weg gaat.¹⁶ En om het nog ingewikkelder te maken, wordt hij een enkele keer ook wel de Voor-Ambachtsesteeg genoemd.¹⁷ Voor de tijdgenoot was het helder: sprak men over stukken land in het noordelijke deel dan stond er altijd de toevoeging *in Waelnesse of bij den Oostendam* of *in Heijnrickijdenambacht* bij; sprak men over het zuidelijk deel dan stond er *in Schildmanskinderenambacht* bij. De heer Alders heeft een andere interpretatie van de precieze ligging van deze steeg. Hij geeft in zijn artikel over de Waelneshoeve¹⁸ de volgende verklaring: op grond van een opsomming in het dijkboekje van 1470 concludeert hij dat een stuk land van 6 morgen aan de Heijnrickijdensteeg onderdeel is van de Waelneshoeve, dus gelegen in de polder Waelnes. Naar mijn mening staat dat niet in de tekst van het dijkboekje.¹⁹ Alleen het stuk van 24 morgen en 4 hond ligt *in Waelnes*, de andere stukken van de opsomming moeten dan ergens anders liggen. Mijn conclusie is daarom dat de 6 morgen *aan de Heijnrickijdensteeg* in het zuidelijke deel hebben gelegen, buiten de polder Waelnes. Het verkochte perceel in 1555 moet daarom ook in het zuidelijke deel gelegen hebben. (afb. 6)

7 De situatie in de Zwijndrechtse Waard tot 1832, benoorden de Langeweg. Collectie HGHIA, samengesteld door Henk Schreuders en Wil de Graaf-Valk

Eigenaren en pachters

Het draait nog steeds om de vraag ‘Wat heeft de verkoop van zo’n klein stukje land nu te maken met de familie Van der Giessen of met de Waelneshoeve?’ Op deze monumentale boerderij hebben tussen 1781 - 1936 vier generaties Van der Giessen geboerd. Dankzij hun besef voor historische zaken is deze oude oorkonde bewaard gebleven in de grote verzameling van andere documenten!

De Van der Giessens horen thuis in het netwerk van Ambachtse boerderijeigenaren sinds Sijmen van der Giessen in 1781/ 1787 de Waelneshoeve koopt/ krijgt overgedragen met 10 morgen en 381 roeden land.²⁰ De boerderij met het omringende land behoort tot het kerngebied van deze hoeve. Afbeelding 8 laat de situatie in 1833 zien: Sijmen heeft meer land in eigendom dan alleen het kerngebied, vooral in het vroegere Schildmanskinderen-Ambacht. Het kaartje laat verder zien dat Sijmen een gemengd bedrijf heeft, waarbij de weiden groengekleurd, het bouwland geelgekleurd en de boomgaarden blauwgroen gekleurd zijn. Bekijken we de Waelneshoeve zo’n krappe 2 ½ eeuw terug in de tijd, dan is het kerngebied van de hoeve in 1596 iets groter: Jacomijna Weijs heeft in dat jaar een lening genomen met de hoeve als onderpand (haar eigendom). Het kerngebied is dan 17 morgen en 410 roeden groot.²¹

8 Het grondbezit van Sijmen van der Giessen in 1833 in Hendrik-Ido-Ambacht, ingekleurd in de samengestelde kadastrale kaart van 1832. Collectie Wil de Graaf-Valk

9 De drie delen van de Waelneshoeve in de 16e eeuw uitgezet op de samengestelde kadastrale kaart van 1832. Collectie Wil de Graaf-Valk

De hoeve (kerngebied) wordt omschreven als liggend tussen de Kerkweg en de Paulusweg (A). En net als Sijmen heeft Jacomijna meer stukken land in eigendom die apart vermeld worden. Bij de hoeve hoort bijvoorbeeld ook een stuk van 4 morgen en 450 roeden dat net aan de andere kant van de Gemeenelands Kademolenvliet (ten zuiden) ligt, tussen de Heijnrickijdensteeg en de Louwer. Maar belangrijker zijn de twee gebieden die heel gemakkelijk over het hoofd gezien kunnen worden, omdat zij in twee andere dorpen liggen: 1) een stuk land van 4 ½ morgen gelegen (achter het kerngebied) aan de andere kant van de Paulusweg in het Volgerland van Kijfhoek (B); 2) ongeveer 4 morgen land in Oud-Reijerwaard, in Ridderkerk aan de overzijde van de Waal (C). (afb.9) Jacomijna is via haar overleden man Jacob Wittensz., in zijn leven burgemeester van Zierikzee, in het bezit gekomen van de Waelneshoeve door vererving. Jacob Wittensz. was namelijk een van de erfgenamen van Jan/ Johan Heymansz. van de Ketel, die op zijn beurt in 1560 de Waelneshoeve erfde van zijn vader, mr. Heyman van de Ketel.²² Mr. Heyman was zeker vanaf 1557 (maar misschien wel eerder) eigenaar van deze uit drie delen bestaande Waelneshoeve. (afb. 9) Jacomijna zal na de dood van haar man in Zierikzee zijn blijven wonen. Door de Waelneshoeve langdurig te verpachten (meestal voor periodes van zeven jaar) blijft zij een inkomen uit deze boerderij houden.

Tot in de 18e eeuw worden de grote boerderijen in Hendrik-Ido-Ambacht gekocht door voornamelijk rijke kooplieden uit bijvoorbeeld Dordrecht of door adellijke personen uit bijvoorbeeld Den Haag, die hun hoeven verpachten aan vermogende boeren die de pacht kunnen betalen. Hier raken twee netwerken elkaar, het netwerk van de eigenaren/ rijke stedelingen die af en toe naar hun buitenhuizen/ hoeven in de Zwijndrechtse Waard komen en het netwerk van de vermogende pachters/ boeren, die (meestal) kunnen leven van de opbrengsten van hun gehuurde hoeven. Tot de 18e eeuw zijn de eigenaren meestal ‘buitenlui’, daarna worden de eigenaren steeds meer Ambachtse dorpelingen of zijn ze afkomstig uit de omliggende dorpen in de Zwijndrechtse Waard.

Voorbeeldfunctie

In dit verhaal is er een sleutelrol weggelegd voor één bepaalde pachter. Dat is Adriaen Cornelisz. Cranendonck. Hij is zeker vanaf 1557 pachter van de Waelneshoeve van mr. Heyman van de Ketel, die in Den Haag woont.²³ Na 1560, het jaar waarin mr. Heyman overlijdt, loopt het huurcontract van Cranendonck als pachter gewoon door, alleen nu via de erfgenamen van mr. Heyman. In dit stadium van de zoektocht hebben de 10e penningkohieren van Ridderkerk mij enorm geholpen bij het vinden van de oplossing. In 1561 staat Adriaen Cornelis (Cranendonck) vermeld in de 10e penningkohieren van alle drie de dorpen, die eerder ook al bij Jacomijna genoemd zijn. Hij is gebruiker (pachter) van dezelfde drie stukken land met ongeveer dezelfde oppervlakten. Alleen zijn naam varieert. Het gaat van ‘*Adriaen Cornelisz Cranendonck*’, (in het kohier van Heijnrickijdenambacht) naar

‘Arien Cornelissen, *wonend in Heijnrickijdenambacht*’ (in de kohieren van Kijfhoek en Ridderkerk). In 1583 en 1585 wordt hij in twee Ridderkerkse akten ‘*Aryen Cornelijs Gerijdt Kraennendonck*’ genoemd, zowel met een dubbel patroniem als met zijn achternaam.²⁴ Kijken we nog verder terug in de tijd, in 1543, dan zien we in de plaats van Arien Cornelisz. (Cranendonck) als gebruiker van dezelfde drie stukken land Jacob Ockers vermeld worden. Ook in de drie eerder genoemde dorpen! Door de eerste serie tiende penningkohieren is dat mogelijk. Adriaen en Jacob delen nog een overeenkomst: beide zijn zij in hun (latere) leven toegetreden tot het dorpsbestuur en Adriaen is ook nog werkzaam geweest in het Hoogheemraadschap van de Zwijndrechtse Waard en was in 1561 een van de taxateurs van de 10e penning in Heijnrickijdenambacht. Het wordt tijd voor een laatste verrassing. Misschien is het u al opgevallen bij het noemen van de namen waaronder Adriaen bekend staat in de bronnen. In 1555 is de koper van het kleine perceel van 1½ morgen dezelfde persoon als Adriaen Cranendonck. Hij wordt hier alleen met een andere variant van zijn naam genoemd, wel met een dubbel patroniem maar zonder achternaam: Ariaen Cornelis Gerritsz.

Conclusie

Mede door deze oorkonde hebben we Jacob Ockers als de (nu) oudst bekende pachter van de Waelneshoeve herkend, zelfs zonder bron waarin zwart op wit staat vermeld dat hij in 1543 de pachter van de Waelneshoeve is. Pas toen ik Adriaen in 1583 en 1585 tegenkwam in het boek van de heren Sigmond en Slijkerman met twee patroniemen én achternaam, wist ik het zeker. De cirkel is rond. Mijn dank gaat uit naar Riny Benschop en Gerard Plaisier voor hun feedback en samenwerking.

Op zaterdag 14 september 2024 is het Open Monumentendag met het thema ‘Routes, netwerken en verbindingen’. Het Historisch Genootschap zal op deze dag een nieuwe tentoonstelling openen over ons gemeentelijke monument De Waelneshoeve. Er zijn nog meer verhalen te vertellen, verbindingen te leggen en netwerken te laten zien.

Afkortingen

HGHIA Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht
NA Nationaal Archief
RAD Regionaal Archief Dordrecht
Cardbox Digitaal bestand gevuld met rechterlijke en oud-notariële akten in HGHIA
ra rechterlijke archieven

Literatuur

H.A. Enno van Gelder, *Nederlandse dorpen in de 16e eeuw*, Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van

Wetenschappen, afd. Letterkunde, *deel LIX, nr. 2* (1953)
Leendert J. Pons, *Passen en meten in Ingelanden als uitbaters*, Sociaal-economische studies naar Oud- en Nieuw-Reijerwaard, een polder op een Zuid-Hollands eiland (2003)
Dr. L.J. Pons, *De oorspronkelijke hoevenverkaveling van de Ambachtsheerlijkheden van de Zwijndrechtse Waard, in Zwijndrechtse Wetenswaardigheden II*, Devel Publicaties i.s.m. Historische Vereniging Zwijndrecht (1998)

Eindnoten

- .
- HGHIA, familiearchief Van der Giessen/ Waelneshoeve
- Cardbox, 1023-1
- RAD, ra HIA, toegang 1023, inv.nr. 1 of in Cardbox, HGHIA
- J.A. van der Giessen en L.M. van der Hoeven, *Steeën in ’t Ambacht*, p. 329 Stichting Cultuurhistorisch Onderzoek Zuid-Holland (2007)
- RAD, archief 21A, inv.nr. 436, regest 147; met dank aan L.M. van der Hoeven
- RAD, ra Dordrecht, archief 9, inv.nr. 1535 (1553-1554), akte 219, scan 70 en 71; met dank aan L.M. van der Hoeven
- K.J. Slijkerman, Enige opmerkingen omtrent het geslacht Leeuwenburch I, II, III in Ons Voorgeslacht, resp. jrg. 50 (1995), jrg. 54 (1999) en jrg. 56 (2001)
- NA, Hof van Holland (1428-1811), toegang 3.03.01.01, inv.nr. 1674, d.d. 19-11-1558, met dank aan de heren M. Kemp, L.M. van der Hoeven en T. van der Vorm
- NA, 3.01.03 Archief van de Staten van Holland vóór 1572, inv.nr. 237, Hendrik-Ido-Ambacht (1543)
- K.J. Slijkerman, De tiende penningkohieren van Kijfhoek over 1542 en 1561 in *Ons Voorgeslacht* jrg. 52 (1997), blz. 405 e.v.
- J.A.M.Y. Bos-Rops, De kohieren van de gewestelijke belastingen in Holland, 1543-1579, in *Historisch Tijdschrift Holland*, jrg.29 (1997)
- NA, 3.01.03 Archief van de Staten van Holland vóór 1572, inv.nr. 1282 Hendrik-Ido-Ambacht (1561), inv.nr. 1316 Kijfhoek (1561)
- F. Jorisse, *Het Hoogheemraadschap van de Zwijndrechtsche Waard*, 1331-1955, Schiedam (1976)
- Drs. J. Buisman, *Duizend jaar weer, wind en water in de Lage Landen, deel II*, met dank aan C. Biesbroek
- J.L. van der Gouw ‘*Morgen-morgensgelijk*’, en G.P. Alders, e.a. Hendrik Ido Ambacht 1332-1982, 650 jaar waard (1982)
- RAD, ra HIA, toegang 1023, inv.nr. 1, fol. 176, d.d. 26-3-1606; en idem, fol. 358, d.d. 20-5-1626
- RAD, ra HIA, toegang 1023, inv.nr. 1, tussen 1612 en 1619
- G.P. Alders, De Waelneshoeve te Hendrik-Ido-Ambacht en andere middeleeuwse stenen kamers in Nederland, in *Hollandse Studiën* 12, p.10
- Ik heb gebruik gemaakt van de transcriptie van dhr. J.L. van der Gouw in ‘*Morgen-morgensgelijk*’, op p. 506
- RAD, ra HIA, toegang 1023, inv.nr. 7, fol. 98
- RAD, ra HIA, toegang 1023, inv.nr. 1, fol. 23
- S. ter Braake, *Met recht en rekenschap*, de ambtenaren bij het Hof van Holland en de Haagse Rekenkamer in de Habsburgse Tijd (1483-1558), Doctoraatsproefschrift (2007)
- NA, 3.01.03 Archief van de Staten van Holland vóór 1572, inv.nr. 1083 Ridderkerk (1557)
- Ir. C. Sigmond en K.J. Slijkerman, *De geslachten Cranendonck in Holland ca. 1400-1700*, Rotterdam (1992)

Ido: de kruidenierswinkel van familie Van Drunen

In dit nummer van Swindregt Were leest u het vervolg van het leven van de familie Van Drunen. In het vorige nummer van Swindregt Were las u dat deze familie het Café Het Witte Paard beheerde. Deze keer gaat het verhaal over het ontstaan van de kruidenierswinkel ‘Ido’ en de woning aan de Onderdijkse Rijweg nr. 92 van Jan en Willempje van Drunen. Het tweede deel van het verhaal gaat over de jeugtherinneringen van hun dochter Heleen en zoon Jaap.

Deze foto dateert van 1919. V.l.n.r.: Heleen, Jaap, vader Jan en moeder Willempje. De winkel bevindt zich achter het rechterraam en de ingang achter Willempje. Het woongedeelte is links. Op de foto zien we de toegangsdeur naar de gang en links daarvan is de slaapkamer en rechtsachter de woonkamer

De kruidenierswinkel

Het huwelijk tussen Jan van Drunen (1890-1967) en Willempje Barendregt (1892-1954) wordt in 1913 in Hendrik-Ido-Ambacht gesloten. Jan wordt ingeloot voor de dienstplicht en neemt in 1910 dienst bij het zesde Regiment Infanterie. Hij gaat in 1914 uit dienst in verband met een lichaamsgebrek dat ontstaan is buiten de dienst. Wanneer Jan en Willempje de winkel in huishoudelijke artikelen en kruidenierswaren precies zijn begonnen, is niet bekend. Maar we kunnen ervan uitgaan, dat dit al vrij snel gebeurt nadat hij omstreeks 1915 uit dienst is ontslagen.

Al na enkele jaren, in 1923 kopen Jan en Willempje een onbewoonbaar verklaarde arbeiderswoning bestaande uit een huis, bergplaats en erf, ter grootte van 167 vierkante meter.

Dit geheel bevindt zich aan de rechterzijde van de winkel. De woning en bijgebouwen worden afgebroken en rond 1925 start men met de bouw van een woning, die direct tegen de gevel van de winkel komt te staan. De eerstesteenlegging vindt plaats op 23-07-1926 door zoon Jaap (Jacob). Hij is dan tien jaar. Het oude huis richt men vervolgens geheel in tot winkel en opslag. Zo ontstaat een betere ruimte voor de klanten. Dat zijn bijvoorbeeld de bemanningen van de schepen, die steeds (meer) schroot komen laden. Omdat de bemanningsleden veel geld uitgeven, richt Jan in het huis een apart kamertje voor hen in. In deze kamer staan ook veel scheepsspullen, maar ook onder meer een piano. Heleen oefent hierop veel pianostukken. Bemanningsleden van Engelse sloopschepen zijn trots op deze piano, want deze is een geschenk van koning

Een ansichtkaart, in 1921 uitgegeven door Jan en Willempje van Drunen. De kaart is uitgebracht vlak na de verbouwing. Links benedendijks, is de winkel met de naam 'Ido' boven de toegangsdeur aan de Onderdijkse Rijweg nr. 92 zichtbaar. Rechts is het café 'Het Witte Paard' van Jaaps ouders aan de Veersedijk. De winkel is dan vernieuwd en uitgebreid en heeft dan de naam 'Ido' gekregen boven de winkeldeur. Ido is dezelfde naam als de villa van Frank Rijdsdijk aan de Nieuwe Bosweg. De oude ingang, rechts, naar de winkel is nu een raam geworden

George V geweest uit het schip de ‘Dreadnought Renown’ die in Ambacht gesloopt is. Jan krijgt door de drukte van de bezoekende bemanningsleden van sloopschepen een geweldig idee. Hij sluit met hen een soort contract waarin staat dat ook hij hun vraag naar vlees en broodproducten zal accepteren. De purser hoeft hem dus maar alleen te benaderen en Jan zal voor alles zorgen. Slager Bol en bakker Noordegraaf vinden dat voor alle partijen acceptabel. Vanaf dat moment bewijst zijn grote handkar hem een enorme dienst, want hij moet dan de bestelde producten wel naar het schip brengen. Dat is een heel karwei waar Cees de Jong, de aangenomen zoon van de ouders van Jan, namelijk Jacob van Drunen en Neeltje Kooij,² vaak bij helpt. Dat gebeurt vooral als de purser aan boord niet snel genoeg met het geld komt

opdagen. Wat Cees dan alleen aan boord ‘belooft’, is genoeg om wanbetaling te voorkomen.

In 1957 stopt de winkel en deze wordt verkocht aan Cornelis Zwartbol. Hij maakt van het pand een winkel in ijzerwaren en aanverwante artikelen. In 1967 wordt het pand gedeeltelijk vernieuwd en omgebouwd tot woonhuis. Jaren later, als Jan in zijn laatste levensjaren ziek wordt, zijn de rollen omgedraaid. Cees de Jong, het aangenomen kind van Jacob en Leentje, die opgroeide in het gezin, verzorgt hem dan. Hij is namelijk niet vergeten wat de familie van Drunen voor hem heeft betekend en gedaan. Jan is dan in huis bij hem en zijn vrouw, Adriana van Wingerden, en verzorgen hem tot aan zijn overlijden in 1967.

De woning in aanbouw

Als je goed de foto's bestudeert, zie je dat het rechterraam van de winkel, weer de ingang is geworden naar de winkel, zoals het ook in het begin was

Kinderen van Jan van Drunen en Willempje Barendregt: dochter Heleen en zoon Jaap

1. Helena (Heleen) van Drunen

Naast de winkel van haar vader Jan en moeder Willempje, aan de Onderdijkse Rijweg, is in 1925-26 een woning gebouwd. Dochter Heleen (1913-2008) en haar man Jan Bakker beginnen rond 1937 twee tandartspraktijken, waarvan één aan de Sint Jorisbrug te Dordrecht. Dit wordt later de tandartspraktijk van Van Driessen. Heleen is op dat moment de eerste vrouwelijke tandarts van Nederland. De andere praktijk begint Heleen later in haar ouderlijk huis. Het praktijkgedeelte bevindt zich in haar voormalige slaapkamer en de wachtkamer in de slaapkamer van haar broer Jaap. Helena trouwt met Jan Bakker. Hij is een studiegenoot van haar en overlijdt in 1942. Ze zijn sinds 1937 getrouwd in Hendrik-Ido-Ambacht en krijgen twee kinderen. In 1946 huwt Heleen opnieuw, namelijk met Arie van Duijvendijk. Arie is een jeugdvriend van haar pianoleraar en overlijdt in 1991. Heleen en Arie krijgen één dochter. Heleen volgt pianolessen aan de muziekschool in de Munt in Dordrecht. Zij brengt het tot de zogenaamde kunstklasse en speelt zelfs in Kunstmin voor een volle zaal.

2. Jacob (Jaap) van Drunen

Jacob-Jan (1915-2006) is geboren in huis nr. C31a en trouwt in 1942 met Masje (Map) de Haan. Jaap en Map zijn in 1970 geëmigreerd naar Canada en hebben dan drie kinderen. Jaap houdt zich in de zomer van 1936 bezig met de opbouw van de plaatselijke voetbalclub Ido’s Football Club (IFC). Daarnaast is hij betrokken bij het afwerken van het nieuwe terrein en clubhuis, aan de Nieuwe Bosweg, gelegen naast de sloperij van Frank Rijsdijk. Voor een vierdeklasser KNVB is dat een heel mooi complex. De opening is op 5 september 1936. Jaap speelt ook enkele wedstrijden en is bij het vierde klas kampioenschap in het seizoen 1936-37 en bij de promotiewedstrijden naar de derde klasse de reserve keeper voor het eerste elftal. Jaap komt vaak met de nodige builen en schrammen thuis. Daar kunnen Jan en Kees ook over meepraten na het kampioenschap in Schoonhoven tegen de plaatselijke voetbalvereniging. De eindstand is 2-4. Zij gingen op de fiets daar naartoe en ze kregen op de terug weg, naar de veerpont bij Groot-Ammers, vele straatstenen te verwerken. De spelersbus van IFC werd ook onder vuur genomen en had op de pont geen hele ramen meer. De beide promotiewedstrijden daarna tegen v.v. Tricht worden ook gewonnen zodat IFC op 30 mei 1937 derdeklasser wordt. Jaap wordt nog in het bestuur gekozen als secretaris, maar dat duurt maar kort, omdat zijn sollicitatie voor de opleiding bij de KLM wordt geaccepteerd. Hij had zich namelijk ingeschreven voor een studie en ging weer studeren. Zijn studie ging natuurlijk voor het voetballen.

Eindnoten

¹ Anno 2024 Onderdijkse Rijweg nr. 238
² zie SW van 1 november 2023

V.l.n.r.: Jan van Drunen en Cees de Jong aan de borrel in het café

Willemijn Barendregt en Jan van Drunen

Achterkant winkel en woning aan de Onderdijkse Rijweg

V.l.n.r.: Jaap en zusje Heleen

Heleen

Jaap

Heleen met poppenwagen en pop met porseleinen kop

Moeder Willempje Barendregt

Leentje (14 jaar) en broer Jan (10 jaar) van de latere 'Ido' Winkel. Circa 1900

Jeugdherinneringen van Heleen en Jaap van Drunen

‘Vosje’

Het paard ‘Vosje’ werd regelmatig door ons bereden en trok de groentekar. De stal was vlak bij de winkel van vader Jan en moeder Willempje en als het paard naar de wei ging, passeerde zij de winkel niet voordat zij een koekje gekregen had. Vader Jan kriebelde haar dan tussen de voorbenen en dat beantwoorde zij met een gehinnik en dan gaf ze haar rechterpoot, zoals ook een hond kan doen.

‘Tantes’

We hadden allen een fiets, de tantes (Aat, Neeltje, Disse en Leentje), vader Jan en moeder Willempje en wijzelf, dat was rond 1920. We fietsten altijd naar de school in Dordrecht. We fietsten in die tijd ook met de ‘tantes’ mee naar families in Gouderak en Gouda, respectievelijk de familie Kooij (ze hadden een steenbakkerij aan de IJssel) en de familie Samson, die een zaak had op de Goudse markt. We kregen altijd wat lekkers onderweg als we wat gingen uitrusten, wat de tantes dan ook vaak deden vooral waar ook bosjes waren en wij een andere kant op moesten kijken.

De zusters van Drunen zagen er altijd wel keurig uit, ook op de fiets. Ze maakten hun kleren meest zelf.

Aat (Arendje) was een fantastische ‘haakster’ en ‘breister’ en leidde ook de ‘kleermakerij’.

Ze boekte de drankjes van haar klanten in het café door middel van een griffel en lei zoals toen op de scholen werden gebruikt.

Ze gebruikte hem aan beide kanten. Links stonden dan de namen van de klanten en daarachter een soort Egyptische tekens, waarbij elk symbool een zeker soort drank voorstelde,

gescheiden naar soort en prijs. Eens per week rekende zij dan af en liet zij de klant het geheimschrift zien dat nimmer aanleiding was tot moeilijkheden, want haar eerlijkheid was ook in hun ogen altijd wet geweest. Zij was ook bijzonder geïnteresseerd in alles wat de vele vorstenhuizen in Europa ‘uitspookten’ en in hun onderlinge verhoudingen, huwelijks- en familiebanden en intriges. Voor al die verhalen, die zij ons vertelde, of soms als antwoorden op onze vragen, had ze geen boeken nodig en bleek zij een soort fotografisch geheugen te hebben voor de details.

Neel was zeker niet dom, maar had geen bijzondere interesses, behalve kennis van alle mensen die in de omgeving woonden. Ze vertelde dan daarover op haar karakteristieke manier, wat een bijzonder droge humor inhield. Er werd daar heel wat om gelachen. Ook deed Neel meestal het ‘stopwerk’ of ‘verstelwerk’, als zij niet bezig was met de aardappelen en de groenten gereed te maken voor het avondmaal.

Leentje bereidde het eten en las de krant altijd voor aan de anderen.

Dirkje (Disse), die onderwijzeres was, woonde naar haar scheiding van Jan Bakker in 1906, weer thuis bij haar ouders. Maar vanaf 1916 woonde ze door haar huwelijk met Jan van Huuksloot op 20 juli niet meer bij haar ouders. Het getrouwde paar ging wonen in het huis waar haar ouders, Jacob en Lijntje, eerder hadden gewoond, namelijk aan de Veersedijk nr. 78. Dat huis werd later hun eigendom en stond naast het café. De andere zusters waren daar niet zo mee ingenomen en om ons onbekende redenen veranderde de atmosfeer behoorlijk....

Tante Neel

Tante Neel schijnt nogal eens gespijbeld te hebben in haar kinderjaren. Ze zat dan ergens aan de slootkant te vissen of naar de visjes en de sloopwerkzaamheden te kijken. Meester Wepster wist precies waar ze het liefste zat. Hij liep dan met een flinke stok door het land naar haar toe, gaf haar een pak slaag en nam haar mee naar school. De ouders waren het er altijd roerend mee eens dat een ongehoorzaam kind een pak slaag kreeg. ‘Daar groeien ze van’, zeiden ze.

Naar opa en opoe

Op zaterdag was het altijd druk in de winkel aan de Onderdijkse Rijweg en bovendien bleef hij tot tien uur ‘s-avonds open. Daarna moesten vader en moeder de boel nog opruimen. Ik en broertje Japie werden die dag bij opa en opoe en de tantes ondergebracht. Ik heb daar prettige herinneringen aan, we zaten in het midden van de huiskamer om de grote langwerpige tafel, waar altijd de naaimachine van tante Aat op stond. Tegen een achterwand waren twee bedsteden geplaatst. Daartussen bevond zich een smalle trap die naar het boven

gelegen café voerde. Voor de tantes bestond het leven van alle dag uit het almaar pendelen over de uitgesleten treden van de trap tussen de boven en benedenverdieping.

Opa zat in zijn stoel en opoe zat altijd op haar zelfde plekje in een hoge zetel. Ze was altijd in het zwart gekleed met een grote witte ‘krullenmuts’ op. Ze rook naar Sloans Liniment, waar ze iedere dag mee werd ingewreven vanwege haar stijve gewrichten. De krant en de tijdschriften werden voorgelezen door tante Leentje. Op tafel lag ook een stapel modetijdschriften, de ‘Gracieuze’ en de ‘leesportefeuille’, waar ze een abonnement op hadden. De leesportefeuille was van het leesgenootschap ‘Ontwikkeling en Ontspanning’. Japie, mijn broertje, leerde als klein ventje al biljarten, hij stond dan op een stoofje. Als het zeven uur was, werden we te slapen gelegd in de bedstee. Heerlijk was dat. Je hoorde iedereen zachtjes praten, van boven kwam het geluid van biljartballen, die tegen elkaar klikten en geroezemoes van vele mannenstemmen die ‘uit’ riepen over het kaartspel, waar ze mee bezig waren. Ze klaverjasten altijd. Meestal kregen we in de bedstee nog een beker warme chocolademelk en een koekje.

Disse

Leentje

Jan

Café ‘Het Witte Paard’

Om een uur of elf werden we opgehaald door vader en moeder. Die bleven eerst nog even praten, vader dronk een borreltje en dan werden we opgenomen en naar huis gedragen.

Tante Disse

Aan tante Disse heb ik andere herinneringen. Ze woonde in net zo’n soort huis als opa en opoe, aan de Veersedijk nr. 78. Ze bakte heerlijke poffertjes en oom Jan, haar man, ging graag vissen en voorzag de hele familie van visjes. Ik kan nog weleens verlangen naar zo’n heerlijk knapperig gebakken voorntje of brasem.

Overlijden van opa

En dan kom ik, als een diep zittende herinnering, aan het overlijden van opa Jacob. Ik was toen acht (1921). Opa en opoe hadden een groot stuk tuinland, waarin hij werkte. Hij zat vaak op zijn knieën op een jute zak. Ik herinner me dat hij in bed lag in het kamertje achter de woonkamer. Hij had een dikke opgezette knie en kreunde aldoor van de pijn. De tantes liepen heen en weer met warmwaterkruiken, die ze in kleine dekentjes rolden. Opa had niet alleen die dikke knie, hij kreeg er pleuritis bij, de pleuris, zoals men dat in Ambacht noemde. Hij had hoge koorts en uiteindelijk overleed hij: er waren toen nog geen antibiotica.

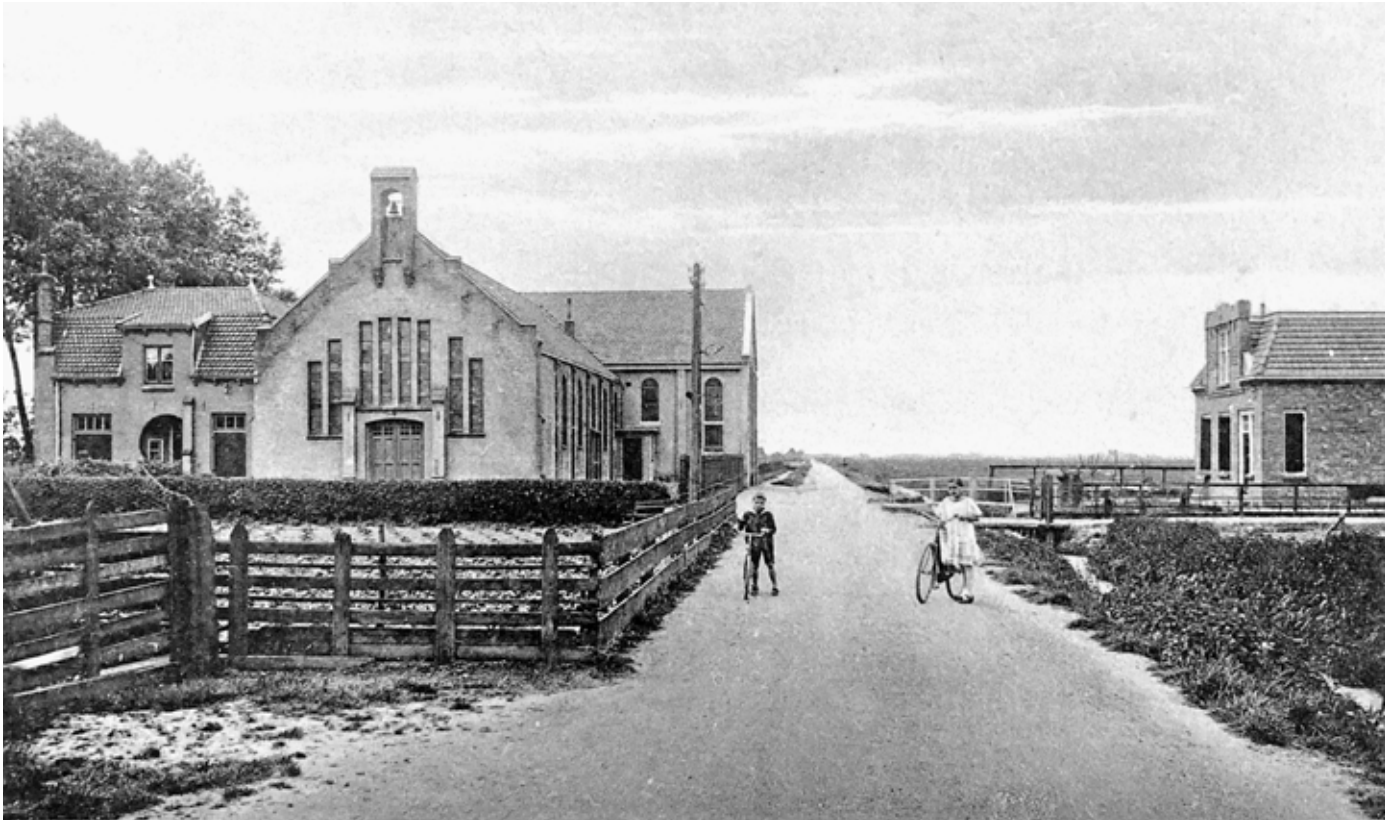
Jaap en Heleen op de Onderdijk circa 1920

Spelen aan de Onderdijk

Mijn broertje en ik hadden een vliegende Hollander en autostepjes, van die houten met kleine wielen. Daar mochten we mee op de Onderdijk en keken de tantes en moeder allemaal in de deur naar ons. Dat deden ook de kinderen uit de buurt. We mochten echter niet spelen met die kinderen, ze waren ‘vies’ zei moeder, en dat waren ze ook. Dat kwam omdat die kinderen vuile kleren en snotneuzen hadden, aldus Heleen.

Fietsen naar Gouderak

We kregen ook fietsjes, rode doortrappertjes. Ik heb een duidelijke herinnering aan een lange fietstocht, die we maakten naar de familie in Gouderak. Dat was de familie van opoe, Leentje Kooij, waar ze altijd hele verhalen van vertelde. Ik weet nog, dat tante Leentje en moeder lange witte jurken aan hadden. En ik herinner me nog dat alle burens in hun deuren stonden. Buurvrouw Bakker zei hoofdschuddend: ‘Die stumpertjes! Japie is toch pas vier en dan dat hele end trappen’. Het moet dus rond 1920 zijn geweest. Van Gouderak herinner ik me een huis tegen de dijk met een bloeiende meidoornhaag, die vol dikke meikevers zat. Een paar jongens deden draden om hun poten en lieten ze als vliegmachientjes rondsnoeren. Van de familie herinner ik me alleen een vrouw, die ziek in bed lag.

Jaap en Heleen op de Paulusweg circa 1920

Personen op de Onderdijk

Naast de winkel van vader Jan (van Drunen) woonde de familie Stolk een landbouwer. Zijn oudste zoon Dirk was een bekende dammer, die zijn land naast dat van opa Jacob (van Drunen) had. Opa Jacob had vlak voor de Gereformeerde kerk een perceel tuin- en weiland van 1,5 ha dat hij met Cees de Jong, zijn aangenomen zoon, bewerkte. Dan volgde het huisje ernaast van de weduwe Bakker en haar zoon Toontje, die nogal eens naar het café ging en meestal luid zingend op huis afstevende door van de Bovendijk af voor zijn deur te rollen. Het tuinders pad ‘Het Laantje’ ging naar het woonhuis en erf van de familie De Waard, Arie en Knira met zoon Eldert en dochter Lena, die later trouwde en in het lagere huisje trok dat net zichtbaar was achter het woongedeelte van opa Jacob, naast het café. Aan de zuidkant van het Laantje woonde de familie Klootwijk. We hebben de moeder vrijwel nooit gezien zonder kind op komst en ze zag er altijd kerngezond en blozend uit. Het werden er vijftien. Leen Klootwijk had een groothandel in groenten en fruit en was bijna altijd naar of terug van de veiling in Zwijndrecht. Het volgende huis met het witte front was bewoond door Cees Stam, de kolenboer en dan volgde het kleine witte huisje van de weduwe Klootwijk.

Sloperijen

Ik en broer Jaap hadden echter het meest te maken met de bemanningen van de schroot ladende zeescheepjes, die je later kustvaarders zou noemen. We waren toen in Dordrecht op school en konden al wat Engels verstaan en spreken. Ook Duits ging wel, wat we dan ook gebruikten voor de Griekse

en Italiaanse ‘Balkan’ boten. Vader Jan had achter de winkel een zitruimte gemaakt met een piano en een oude banjo. De schepelingen brachten daar menig zang- en muziekuurtje door, want velen van hen kwamen met een zekere regelmaat (2-6 weken) weer laden. Vaak moest vader Jan slager Bol en bakker Noordegraaf inschakelen en moesten vader Jan en Kees met de handkar de soms zware koeien- en of varkensdelen naar de boot brengen. Na de ‘beurskrach’ in New York van 1929 kwamen de werkeloosheidsjaren en vielen ook vele activiteiten in en achter de winkel door geldgebrek weg. De sloperijen moesten vele arbeiders ontslaan en de tuinbouw- en landbouw kregen ook hun klappen. Na de ‘beurskrach’ in New York van 1929 kwamen de werkeloosheidsjaren en vielen ook vele activiteiten in en achter de winkel door geldgebrek weg. De sloperijen moesten vele arbeiders ontslaan en de tuinbouw- en landbouw kregen ook hun klappen.

Eindnoten

- ¹ Zie artikel Swindregt Were, november 2023
- ² Hoofd van de Openbare Lagere School II (OLS-II) aan de Schoollaan, later de Wepsterlaan. OLS-II is gestart in april 1867. Meester Wepster ging op 31-01-1923 met pensioen

Bronnen

- Heleen, Jacob en Erik van Drunen
- Het boekje *Rond café Het Witte Paard* door Piet Stehouwer (7 maart 2007)
- Het boekje *Ambachtse vertellingen* door Arie Verhoeven

De muziektent op het Oranjeplein

Naar wij vernemen, hoopt 24 augustus a.s. bij goede weersgesteldheid de muziekvereniging “De Bazuin” uit Dordrecht op het Oranjeplein alhier een concert te geven. Men verwacht veel toehoorders. In verband daarmee kan worden medegedeeld, dat als ordemaatregel dien avond gedurende het concert geen rijwielen op het Oranjeplein worden toegelaten, zulks in verband met de beperkte ruimte.

Dit bericht is te lezen in een krant uit de jaren twintig van de vorige eeuw. Het geeft aan dat het Oranjeplein in die periode regelmatig het middelpunt was van allerlei feestelijkheden die veel bekijks trokken. Dit had natuurlijk alles te maken met de muziektent -door velen ook wel muziektempel genoemd- die in die jaren op het Oranjeplein werd gebouwd. Tientallen jaren was dit verhoogde podium met overkapping een begrip bij de inwoners van het Julianadorp, maar ook zeker bij de andere inwoners van Zwijndrecht. De muziektent kent dan ook een veelbewogen geschiedenis. Bij de zoektocht naar informatie kunnen de kranten ons veel duidelijkheid verschaffen.

De rijk versierde Nieuwstraat tijdens de Koninginnedag op 3 september 1898 gezien vanaf de Ringdijk. In die tijd werden veel versierde bogen over de weg gezet. De hele straat of buurt hielp mee om deze te versieren. Collectie HVZ.

Zwijndrecht een feestelijk Oranjedorp

Uit de lokale en regionale kranten blijkt dat de Zwijndrechtse feesten befaamd waren in de gehele streek. Soms wordt dit duidelijk uit slechts een klein bijzinnetje, zoals bijvoorbeeld in de *Dordrechtsche Courant* van 31 augustus 1905. Hierin staat dat *de commissie in staat is geweest den goeden naam die Zwijndrecht op het gebied van feesten verworven heeft*

te handhaven. Deze ‘commissie’ was destijds speciaal opgericht om allerlei activiteiten te organiseren in verband met de vijftiende verjaardag van koningin Wilhelmina (1880-1962). Uit het bericht maken we op dat het blijkbaar al jarenlang traditie was om op die dag groots uit te pakken in Zwijndrecht. Zo meldde de *Dordrechtsche Courant* op 3 september 1898 dat *dankzij de uitstekend ingerichte*

stoompont heeft men niet minder dan 13.497 personen, behalve kinderwagens, rijwielen, vrachtwagens enz., van en naar Zwijndrecht kunnen overbrengen. Dit buitengewoon, nog nooit bereikte aantal, is verkregen doordat het op Zwijndrecht zoo verbazend leuk en gezellig was. Wie dan ook, hetzij jong of oud, op het Veerplein kwam, kon dat bevestigen. Er werd gehost, gezongen, gesprongen, geommegand, er was verbroedering tusschen de menschen, in één woord er heerschte de ware feestvreugde, die tot laat in den nacht duurde. Naar aanleiding van deze prestatie kreeg de bemanning van de veerpont zelfs een welverdiende bonus. De Oranjefeesten in Zwijndrecht stonden dus zeer goed aangeschreven.

In 1913 vond een speciale editie plaats ter ere van het honderdjarige bestaan van het Koninkrijk der Nederlanden. Al in mei van dat jaar keken de kranten vol verwachting uit naar de toekomstige feestelijkheden in het dorp: *Zwijndrecht, dat een goeden naam heeft op het gebied van feestvieren zal zeker in september zijn naam eer aan doen*, aldus de *Dordrechtsche Courant*. En deze hoge verwachtingen werden absoluut waargemaakt met een tweedaags feest. Op de eerste dag (10 september) hield men in de middag volks- en kinderspelen op de Langeweg. Hierbij moet gedacht worden aan *ringsteken per rijwiel, tobbesteeken, zaklopen*, enz. De volksspelen werden opgeluisterd door de klanken van muziekvereniging ‘Howards fanfare’.

In de avond gaf de Dordtse muziekvereniging ‘De Bazuin’ een concert op het Veerplein. Op de tweede dag vond onder meer een historische optocht plaats waar maar liefst

Onderdeel van de festiviteiten waren de volksspelen. Op de foto zien we het ‘ringsteken per rijwiel’ voor vrouwen op de Langeweg in 1905. De spelen trokken veel bekijks. Collectie HVZ

Nog een foto van het onderdeel ‘ringsteken per rijwiel’ op de Langeweg in 1905. Daarachter de pas opgeleverde, kapitale villa (1903) van dokter Stoutenbeek. Collectie Kees Popijus

Optochten en volksspelen werden vaak opgeluisterd met muziek van één van de vele muziekkorpsen die Zwijndrecht telde. Hier leidt ‘Howards fanfare’ op de Onderdijkserijweg de optocht. Collectie Kees Popijus

tweehonderdvijftig deelnemers de ‘Blijde Intocht van Koning Willem I (1772-1843) te Amsterdam’ naspeelden. In de namiddag waren er opnieuw volksspelen. Dit keer zorgde de muziekvereniging ‘Kunst na Arbeid’ voor de muzikale ondersteuning. Uiteraard volgde in de avond andermaal een concert. De feestelijkheden werden afgesloten met een groot en schitterend vuurwerk, aldus de kranten. Het tweedaagse evenement was zo succesvol dat men er jaren later nog over sprak.

Ook op de Ringdijk verrezen meerdere bogen. Deze stond in de buurt van de Oostkeetshaven. Op de achtergrond zien we de huttershuizen. Collectie HVZ

Ook elders op de Ringdijk versierden de bewoners bogen. Collectie Kees Popijus

In 1913 werd 100 jaar onafhankelijkheid gevierd. In Zwijndrecht werd enorm uitpakkt. Een boog stond bij het (Oude) Station. Collectie Kees Popijus

Veerplein of Maasplein

Naast deze officiële -door de Oranjecommissie- georganiseerde activiteiten deden de inwoners zelf ook veel om de aandacht te trekken. Zo streden buurtverenigingen en straten met elkaar om de mooiste versieringen. Traditiegetrouw waren dit de Molensteeg (later Lindelaan), Julianastraat, het Veerplein en de Da Costastraat. Dit geeft aan dat de Oranjefeesten breed gedragen werden in de Zwijndrechtse bevolking. Het laat echter ook een kentering zien. Met de aanleg van de Burgemeester de Bruinelaan in 1917 en de bouw van grote aantallen woningen verschoof het centrum van de festiviteiten landinwaarts. Onder meer in de Da Costastraat (1914), het daarnaast gelegen Meerdervoort (1917) en het in aanbouw zijnde Julianadorp verrezen honderden woningen.

Het Oranjeplein in het begin van de jaren twintig gezien vanaf de Burgemeester de Bruinelaan. Collectie Kees Popijus

Het Oranjeplein in het begin van de jaren twintig. De sociale woningbouw was net opgeleverd en het plantsoen werd nog gebruikt als speelterrein. Collectie Kees Popijus

Volksspelen

Krantenberichten van decennium later geven aan dat er inmiddels een verschuiving had plaatsgevonden. Waren voorheen de activiteiten altijd op en rond het Veerplein, nu werden ook andere straten in het dorp betrokken bij de festiviteiten. Op Zwijndrechts bekendste plein vond in 1920 bijvoorbeeld nog steeds de aubade plaats. Het leeuwendeel van de activiteiten speelde zich echter, net als het jaar daarvoor, op een speciaal daarvoor ingericht feestterrein op de Burgemeester de Bruinelaan af. Hier werden de volksspelen gehouden zoals het *ringrijden per rijwiel*, *turfrapen* en de *driebenenloop*. Er waren mooie prijzen te winnen: horloges, portemonnees, horlogekettingen en sigarettenkokers. Het aantal deelnemers was dan ook talrijk.

Het Ringsteken met paard en wagen op het feestterrein op de Burgemeester de Bruinelaan in het begin van de jaren twintig. Collectie HVZ

Zaklopen was een jaarlijks terugkerende wedstrijd tijdens de volksspelen op de Burgemeester de Bruinelaan. In dit geval (begin jaren twintig) werd het moeilijker gemaakt door de deelnemers een mand op hun hoofd te laten houden. De wedstrijden trokken altijd veel bekijks. Collectie Kees Popijus

Er was echter nog een reden waarom de festiviteiten zich verplaatsten. Zo liepen het Veerplein en de Langeweg in de loop van de jaren twintig steeds vaker vast door de enorme drukte bij de veerverbinding. Lange files waren aan de orde van de dag. Men probeerde het plein dus grotendeels te ontzien en al helemaal tijdens de feestdagen. De verplaatsing naar andere straten zorgde ervoor dat het Oranjefeest voor die tijd een regionaal feest was, immers kon iedereen met de veerponten het Veerplein gemakkelijk bereiken, nu werd het steeds meer een ‘Zwijndrechts’ feestje.

In de kranten uit het jaar 1921 lezen we voor het eerst de berichten dat het Veerplein niet langer in de plannen van de ‘Oranjevereniging Zwijndrecht’ voorkwam. *Het Nieuwsblad* schrijft daarover op 26 augustus van dat jaar: *tevens werd [tijdens de vergadering] medegedeeld dat de muziektent niet*

zoals voorheen op het Veerplein, doch nu op het Oranjeplein zal geplaatst worden. Leuk om te lezen is dat tijdens het avondconcert tussen acht en tien uur het harmoniegezelschap ‘Het Geklank des Konings’ op zou treden. Ondanks het korte bestaan van deze vereniging had zij blijkbaar al een behoorlijke naam opgebouwd. Ook het daarop volgende jaar was het Oranjeplein weer het centrale punt van de festiviteiten. Er was een openluchtbioscoop opgebouwd waar een film werd

vertoond over de inname van Den Briel door de Geuzen op 1 april 1572. Daarna liep men een fakkeltocht die uiteraard eindigde op het Oranjeplein met een afsluitend optreden van enkele muziekverenigingen. De jaren die volgden, kenden een soortgelijk verloop. In 1923 had men op het plein weer een muziektent en een fraaie erepoort aangebracht waar -inmiddels traditioneel- het concert en de openluchtbioscoop plaatsvonden.

Hoewel de festiviteiten zich landinwaarts verplaatsten, liep men de optochten vaak nog over de Ringdijk en langs het Veerplein zoals hier in 1923. Collectie Kees Popijus

Een permanente muziektent

Het moge duidelijk zijn dat het Oranjeplein in die jaren inmiddels een begrip was geworden in Zwijndrecht. Het was tijdens de Oranjefeesten de centrale plek voor tal van activiteiten. Ieder jaar werden er tijdelijke muziektenten opgezet voor de festiviteiten. Al langer gingen er stemmen op om een permanent podium te bouwen, hierbij ongetwijfeld geïnspireerd door de buurtvereniging ‘Juliana’ die zeer actief was in de straten van het Julianadorp. In de eerste week van mei in het jaar 1925 werd de mogelijkheid voor een permanente muziektent dan ook als ‘punt 14’ in de gemeenteraad besproken. Verschillende kranten en nieuwsbladen maakten van deze vergadering melding, hoewel het ene medium net iets meer losliet dan het andere. Zo meldt *Het Nieuwsblad* dat *niet aangenomen werd het voorstel van B. & W. tot het maken van een muziektent aan het Oranjeplein*. Een behoorlijk summiere samenvatting waar we eigenlijk nauwelijks wijzer van worden. De *Dordrechtsche Courant* behandelt het onderwerp gelukkig veel uitgebreider. Zo wordt bijvoorbeeld duidelijk wie er voor en tegen stemden en waarom. Uiteraard gold de financiering van de tent als het doorslaggevende argument. Zo had een gemeentelijke collecte (tegenwoordig zouden we het crowdfunding noemen) tot dan toe erg weinig opgebracht. Volgens de gemeenteraad moest dit zo geïnterpreteerd worden dat de Zwijndrechtse bevolking niet op een permanente muziektent zat te wachten. Maar was dat wel juist geredeneerd? Of was het juist de gemeenteraad die de muziektent niet wilde?

De buurtvereniging Juliana speelde een belangrijke rol bij het organiseren van activiteiten tijdens de Oranjefeesten op Koninginnedag. Ook versierden de leden de straten met Nederlandse en Oranje vlaggen. De erepoort van de buurtvereniging werd ieder jaar op een andere plek in de straat gezet (links: aan de kant van de Onderijkserijweg en rechts: aan de kant van de Burgemeester de Bruinelaan). Collectie HVZ

De gemeenteraad besluit negatief

Dordrechtsche Courant – 7 mei 1925:

14. Voorstel van B. & W. tot plaatsing van een muziektent op het Oranjeplein. De kosten worden geraamd op fl. 1500.

De heer Los meent dat het publiek, gezien de geringe bijdragen die van die zijde inkwamen, niet erg op een dergelijke tent gesteld is. En is het er wel op gesteld, dan meent spreker dat er in Zwijndrecht geen goede plaats voor is. Spreker meent dat er gehost enz. zal worden tot last van de omwonenden.

De heer Horsman zegt dat er verschillende muziekverenigingen zijn die aan een dergelijke tent behoefte hebben en ook met de wensch van het publiek moet rekening gehouden worden. Dat hossen zal niet zoo erg zijn. Spreker is voor het voorstel.

De heer Buitendijk vraagt waarom van een raming wordt gesproken, terwijl de tent toch al twee keer aanbesteed is.

De heer Smit is voor het voorstel. Van muziek gaat een opvoedende kracht uit.

De voorzitter zegt naar aanleiding van een opmerking, dat het geenszins de bedoeling is, de muziekverenigingen, zooals in enkele gemeenten gebruikelijk is, eenige vergoedingen te geven voor het spelen in een tent. Verder zet spreker uiteen hoe B. & W. tot dit voorstel kwamen. Zelf van de opvoedende kracht der muziek stelt spreker zich niet veel voor. Ook is hij er niet zoo bijzonder geestdriftig voor. Hij wil echter de muziekverenigingen in dezen wel een genoeg doen. De indertijd gehouden collecte heeft fl. 300 opgebracht.

De heer Van Schaardenburg verdedigt het voorstel en is verwonderd dat de voorzitter zich geen voorstander toont. Hij dacht juist dat deze er enthousiast voor was.

De heer Bakker is tegen het voorstel. Men mag hier in Zwijndrecht zelfs niet in het gras zitten en nu wil men een muziektent gaan opzetten.

De heer Stolk is tegen het voorstel. De opbrengst der collecte is een bewijs dat het publiek niet erg op een tent gesteld is.

De heer Bakker zegt dat de collecte geen fl. 300, maar fl. 150 heeft opgebracht.

De heer Stoop is tegen het voorstel. Laat het publiek eerst eens toonen dat het een muziektent begeert.

De heer Vos merkt op dat nog fl. 300 toegezegd is door eenige muziekverenigingen.

De voorzitter gelooft wel dat de vereenigingen er iets voor over hebben. Hij had echter liever gezien dat het publiek zich door royale bijdragen uitgesproken had.

Het voorstel wordt hierna in stemming gebracht, wordt met 8 tegen 4 stemmen verworpen.

Het tijdschrift *Merwepost* deed in de editie van 12 mei eveneens verslag onder het kopje ‘Klanken uit de raadzaal’. Uit deze tekst blijkt dat de financiën zeker niet de enige reden waren om van de bouw van een permanente muziektent af te zien. De verslaggever beschrijft op een cynische wijze de andere argumenten: *De pas plaats hebbende raadszitting heeft menig muziekliefhebber nijldige oogenblikken bezorgd. Nadat de kranten reeds melding hadden gemaakt van het feit dat*

er een muziektempel op het Oranjeplein zou komen, viel het raadsbesluit: “geen muziektempel”. Het feit op zichzelf is niet zoo bijzonder, maar de argumenten. Natuurlijk werd de godsdienst er weer bijgehaald, hoe zou het anders kunnen. ‘Muziek is erg aardig’, opperde een raadslid, ‘maar wat er bij zulk een concert meestal gebeurt, is erg onchristelijk’. Ja, eigenlijk vonden de andere broeders dat ook en de muziektempel viel, en zoo blijft Zwijndrecht zonder muziek, tenminste op het Oranjeplein.

*Steun van B. & W. was er ook niet, want de burgemeester, hoewel eerst voor een tent, bleek bij nadere beschouwing er tegen.*¹ De stemming was doorslaggevend: acht raadsleden stemden tegen en vier voor. De muziektent kwam er niet. Een schokgolf ging door het Julianadorp.

De bewoners gaven niet op. Een maand later (juni) kwam de muziektent opnieuw in de raadsvergadering aan bod. Hoewel de kranten ons hier in de steek laten, weten we wel wat de uitkomst was. Zo valt in *De Standaard* van 31 augustus 1925 te lezen: *Vrijdagavond is de muziektent op het Oranjeplein alhier officieel en feestelijk in gebruik genomen. Na een toespraak van burgemeester Doorn en enkele vereenigingspersonen werd een programma afgewerkt door Jurgens’ fanfare en de Chr. Gem. Zangverein. “Excelsior” uit Groote Lindt. Een en ander ten aanhore van vele belangstellenden.* Blijkbaar was de gemeenteraad tijdens die vergadering in juni overstag gegaan en waren de bezwaren ingetrokken. Na dit besluit begon men direct met timmeren, want slechts twee maanden later werd het overdekte podium op de verjaardag van koningin Wilhelmina geopend. Het geeft te denken dat juist burgemeester Doorn de tent mocht openen. Immers, hij was eerst voor, later tegen de muziektent en klaarblijkelijk uiteindelijk weer voor getuige zijn openingsrede... In ieder geval kreeg de muziektent direct een bijzondere rol tijdens de Oranjefeesten. Die dagen was het dan ook een drukte van belang op het Oranjeplein. De *Dordrechtsche Courant* deed verslag van de festiviteiten. In een regenachtig Zwijndrecht mochten verschillende zangverenigingen in de nieuwe muziektent op het Oranjeplein de festiviteiten openen, waar *vrij veel mensen zich omheen geschaard hadden*. Na de volksspelen, die een groot deel van de dag hadden geduurd, vond *des avonds acht uur op het Oranjeplein een uitvoering plaats van het Chr. Muziekgezelschap Het Geklank des Konings, dat veel belangstelling trok*. Daarna vertrok de menigte in een vrolijke mars naar het gebouw ‘De Harmonie’ aan de Ringdijk. Vandaaruit was het prachtige vuurwerk goed te zien. Aansluitend verspreidde het volk zich over het dorp. Het debuut van de muziektent op het Oranjeplein was dus een groot succes. Naar aanleiding van deze dag schreef een inwoner zelfs een gedicht.

De muziektent in aanbouw door aannemer J. Vogel. Collectie Kees Popijus

De opening van de muziektent eind augustus 1925 door Jurgens fanfare (op de vlag staat J.O.Z. (Jurgens Oliefabrieken Zwijndrecht). Collectie HVZ

Eerste jaren

De muziektent op het Oranjeplein werd in de beginjaren veelvuldig gebruikt en niet alleen tijdens de Oranjefeesten. Zo werd op 30 juli 1926 een aankondiging gedaan in de *Dordrechtsche Courant* van een concert van het Harmoniegezelschap J.O.Z. (Jurgens Oliefabrieken Zwijndrecht) drie dagen later in de muziektent op het Oranjeplein. De muziekvereniging zou acht nummers spelen, waaronder het Wilhelmus als opening, de Jubel ouverture van Von Weber en La Korrigane van Widor. Met deze laatste twee nummers had J.O.Z. op het Internationaal Concours te Roosendaal de eerste prijs behaald in de ere afdeling. Kortom, dit waren geen koekenbakkers! En ook een jaar later, op maandag 26 september 1927, gaf deze harmonievereniging een concert op het Oranjeplein. Enkele weken eerder was tijdens de verjaardag van koningin Wilhelmina het plein ook al het middelpunt van de belangstelling geweest. Niet alleen werden daar ’s ochtends de feestelijkheden geopend

door verschillende Zwijndrechtse zangverenigingen, ook vond er in de avond een uur durend concert van (opnieuw!) Harmonievereniging J.O.Z. plaats. Aansluitend was er op de Burgemeester de Bruïnelaan een openluchtbioscoop. De avond werd rond half elf afgesloten met het traditionele vuurwerk bij het Stationsplein. Ook in de jaren die volgden, werden de Oranjefeesten gestart en geëindigd op het Oranjeplein. In de ochtenden kwamen dan duizenden kinderen van de verschillende basisscholen samen bij de muziektent voor de aubade en werden er Oranjeliederen gezongen. Aansluitend volgden de volksspelen op de Burgemeester de Bruïnelaan, waar men mooie prijzen kon winnen bij het ringsteken voor paren in een tilburykoets en het *langzaamfietsen*. In de avond was er een concert bij de muziektent. De avond eindigde uiteraard met vuurwerk. In de jaren dertig versoberden de feestelijkheden tijdens Koninginnedag *wegens de heerschende malaise en de groot werkloosheid*. Zo staat bijvoorbeeld in de kranten van 1931

Eind jaren twintig en beginjaren dertig liepen de leerlingen van alle Zwijndrechtse basisscholen jaarlijks de aubade, waarbij zij startten en eindigden op het Oranjeplein. Uiteraard liep de stoet ook op de Ringdijk. Collectie Kees Popijus

Muziek op het dorp.

*Komt dan brave dorpsgenooten,
steekt de driekleur ijlings uit,
want de vroede, goede vaad’ren,
kwamen met een nieuw besluit.
Veel muziek zal er nu wezen,
want de lang gewenschte tempel
komt op het Oranjeplein.*

*Vijftien-honderd blanke guldens
vloeien, of het water was,
na zeer ernstig redeneeren
uit onze gemeentekas.*

*Weg is nu het nijdig kijken
van de minnaars van een lied,
want zij hadden gansch geen leven,
Was muziek en zang er niet.*

*Vroolijk klinken straks de tonen
van een populairen deun.
Dansen zullen Mie met Krelis,
Jannigje met haren Teun.
Alles wordt dan broer en zuster,
heel het dorp danst eensgezind,
van de hoogste tot den laagste,*

van de grijsaard tot het kind.

*Komt dan brave muzikanten,
haalt uw trommel en uw fluit.
Brengt in klanken uwe hulde
voor het wijze raadsbesluit.
Laat uw hymne schallen, trillen
over plein en steeg en straat.
Leve Zwijndrecht en zijn tempel
en zijn onvolprezen raad!*

De muziektent gezien vanaf de Burgemeester de Bruïnelaan in volle glorie in de jaren dertig. Collectie HVZ

niets over de volksspelen op de Burgemeester de Bruïnelaan vermeld. Blijkbaar waren zij stopgezet. De jaarlijkse aubade op het Oranjeplein vond wel plaats. Om 10 uur ’s morgens verzamelden traditioneel de Zwijndrechtse schoolkinderen zich op het Oranjeplein. Meer dan 2200 kinderen zongen daar de vaderlandse liederen mee met Het Geklink des Konings. Vervolgens werd een route door Zwijndrecht gelopen: vanaf de Burgemeester de Bruïnelaan naar het Stationsplein en vandaaruit de Ringdijk over naar de Rotterdamseweg. Vervolgens wandelde de stoet al zingend richting de Burgemeester de Bruïnelaan om via de Prins Mauritsstraat en Prins Hendrikstraat weer op het Oranplein te eindigen. Daarna ging iedereen naar huis, maar niet voordat alle kinderen van een traktatie waren voorzien.

In de avond vond een concert plaats, gevolgd door vuurwerk. Ook in latere jaren werd de muziektent nog regelmatig gebruikt en niet alleen met de verjaardag van koningin Wilhelmina. Naar aanleiding van de verloving van prinses Juliana en prins Bernhard, die zij op 8 september 1936 bekend maakten, werd een feestavond georganiseerd. Na een gemeenschappelijk gezang op het Raadhuisplein volgde een fakkeltocht door de Zwijndrechtse straten, waar veel mensen zich spontaan bij aansloten. De avond eindigde met een concert van een muziekkorps. Hoewel er geen locatie bij vermeld wordt, moet dit uiteraard op het Oranjeplein hebben plaatsgevonden. Toen het nieuwe raadhuis in 1933 werd geopend, werden sommige activiteiten verplaatst naar het Raadhuisplein. Toch vonden de concerten nog steeds op het Oranjeplein plaats.

De muziektent in de jaren dertig, gezien vanaf de Burgemeester de Bruïnelaan in het najaar. Links de sociale woningbouw aan het Oranjeplein met enkele poserende bewoners. Collectie HVZ

Om het plantsoen was een hek gemaakt en het plantsoen werd door de bewoners onderhouden. Collectie Kees Popijus

Alles veranderde toen in mei 1940 de Duitsers ons land binnenvielen. Alle verwijzingen naar het koningshuis werden direct verboden. De Oranjefeesten in september mochten niet langer plaatsvinden. Des te opvallender is het dat gedurende de oorlogsjaren juist in de maand september verschillende aankondigingen in kranten gedaan werden voor concerten in de muziektent op het Oranjeplein. Dit kan niet anders dan dat dit gezien moet worden als een soort van stil verzet tegen de bezetter. De Oranjefeesten moesten een beetje gevierd worden. Toch werd het in die jaren steeds stiller op het Oranjeplein.

Nog steeds populair

Hoe anders was dit na de Tweede Wereldoorlog. Naast het herdenken van de Tweede Wereldoorlog en het vieren van de vrijheid, gebeurtenissen die ieder jaar in mei plaatsvonden, werden ook al snel de Oranjefeesten in oude glorie hersteld: *Op 31 augustus [1947] waren reeds vele vlaggen uitgestoken, doch des maandags had de gemeente zich in een zee van vlaggen getooid. Om 7 uur werd door het tamboers- en pijperscorps Jong Holland en Meerdervoorts Harmonie reveille gehouden. Te 09:30 uur gaf de zangvereniging Zanglust op het Oranjeplein een uitvoering, terwijl daarna op de Bruïnelaan ringsteken met motoren werd gehouden. [...] Om half twaalf had een aubade op het Raadhuisplein plaats. Het gehele gemeentebestuur was aanwezig, benevens de bestuursleden en ereleden van [de Oranjevereniging] Vorstenhuis en Vaderland op het bordes van het raadhuis. De burgemeester C. Slobbe sprak de vele aanwezigen toe. Des middags hadden nog enkele volksspelen plaats als vatenrollen, masklimmen en touwtrekken. Des avonds 8 uur had in het Noordpark de opvoering plaats van het historisch openluchtspel ‘Wat de Vrijheid kost’.* Een jaar later kenden de feestelijkheden een soortgelijk verloop. Opnieuw was het Raadhuisplein nu het eigenlijke centrum waar burgemeester Slobbe meerdere malen enkele woorden tot de bewoners mocht spreken.

’s Middags volgde een historische optocht, voorstellende het ontstaan en de ontwikkeling van Zwijndrecht. In de avond volgde een concert op het Oranjeplein door het mandoline- en gitaarorkest ‘Con Amore’. De activiteiten werden afgesloten met een openluchtfilmvoorstelling op het Raadhuisplein. Ook voor andere gelegenheden werd de muziektent nog veelvuldig gebruikt. Zo maakten de kranten op 18 juli 1947 wereldkundig dat de koninklijk erkende muziekvereniging ‘Kunst na Arbeid’ gehuldigd zou worden. Haar veertigjarig bestaan werd met een concert in haar geboorteplaats Zwijndrecht gevierd. De muziekuitsvoering vond uiteraard plaats in de muziektent op het Oranjeplein. De tempel was voor deze gelegenheid geheel versierd met vlaggen en fleurige doeken. Ook in latere tijden werd de muziektent door verschillende muziekverenigingen gebruikt. Onder meer het zangkoor ‘Tot ons Genoegen’ hield in verschillende jaren promotieconcerten vanaf het podium van de muziektent. De hoogtepunten bleven altijd de Koninginnedagen (30 april) en de bevrijdingsfeesten (5 mei). Tijdens laatstgenoemd feest in 1951 verzorgden het Geklink des Konings en de

De muziektent gezien vanaf de Prins Hendrikstraat in het begin van de jaren zestig. Collectie HVZ

Meerdervoortse Harmonie de muzikale begeleiding van de volkszang op het Oranjeplein die door duizenden bezocht werd. Twee jaar later was het Oranjeplein weer het centrum van de feestvreugde toen Meerdervoorts Harmonie er een concert gaf. De avond was zelfs zo’n groot succes dat de *Dordrechtsche Courant* lyrisch vermeldde: *In Zwijndrecht werd bijwijlen een vooroorlogse geest van Koninginnedagvieren over de mensen vaardig. Zelfs bij dit in vergelijking met vroeger, sober gehouden programma.*

De teloorgang van de muziektent

Het moge duidelijk zijn dat ook in de jaren vijftig de muziektent op het Oranjeplein nog veelvuldig werd gebruikt. Echter, in de kranten wordt steeds vaker melding gemaakt van activiteiten tijdens Koninginnedag op andere locaties. Hierbij moeten we denken aan het Raadhuisplein en het Noordpark. Een belangrijke aanwijzing voor de reden van het vermijden van het Oranjeplein lezen we in het al geciteerde -lyrische- artikel uit 1953: *Het Oranjeplein waar later op de avond Meerdervoort’s Harmonie een populair concert gaf, was schier te klein om de enthousiaste menigte van Koninginnedagvierders te bevatten.* We weten dat in de jaren vijftig het aantal inwoners in Zwijndrecht snel toenam. Toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak woonden er 12.750 mensen in de gemeente. In 1950 was dit inmiddels gestegen naar 15.488 inwoners. Om de bevolkingsgroei het hoofd te kunnen bieden, werden nieuwe woonwijken uit de grond gestampt. De wijken Meerdervoort, Noord en Kort-Ambacht ontstonden. Zo kwam het Julianadorp verder buiten het centrum te liggen. Of anders gezegd: het zwaartepunt van de gemeente verplaatste zich opnieuw landinwaarts. Dit in combinatie met de relatief kleine omvang van het plein zorgde ervoor dat de muziektent steeds vaker werd overgeslagen. Toen in 1964 besloten werd de woningen in het Julianadorp een opknappbeurt te geven, had dit grote gevolgen voor de muziektent. De woningen dateerden uit de jaren twintig en waren inmiddels verouderd. Zij voldeden niet meer aan de wooneisen van die tijd. Er kwamen nieuwe keukens en badkamers, de schoorstenen werden vernieuwd en ook de toestand van de buitenmuren verbeterde men met het aanbrengen van een vochtwerende stuclaag. Door de hele wijk moest ook het rioleringssysteem

Fietsende kinderen op het Oranjeplein in de jaren zeventig. De muziektempel was tien jaar eerder gesloopt. Collectie RAD

worden aangepast. Tijdens deze werkzaamheden kreeg de buitenruimte een opknapbeurt. De muziektent werd gesloopt en vervangen door een bloemenperk.

In de jaren tachtig volgde een nieuwe renovatie van de wijk. De woningen werden nu definitief gesloopt en vervangen. De bewoners van de nieuwe huizen werden ook betrokken bij de herinrichting van het Oranjeplein. De keuze viel op het kunstwerk ‘Gemini Tango’ van Luciën den Arend. Deze kwam te staan op de plek waar ooit de muziektent had gestaan. In 1988 werd het oranje-rood gekleurde dubbele kegelobject feestelijk ingewijd door burgemeester Pijl Hogeweg. Sindsdien is het plein nauwelijks veranderd. Al jaren gaan er stemmen op om de muziektempel weer terug te krijgen, maar iedere keer sterven deze plannen een stille dood.

Bronnen:

Diverse kranten (bij naam en datum in tekst vermeld)
Facebookpagina ‘Oud Zwijndrecht’
Popijus, e.a., *De Oranje-geschiedenis van Zwijndrecht* (2021).
Popijus, *Zwijndrecht. Toen en nu* (2022).
Popijus, e.a., *Zwijndrecht. Herinneringen* (2018).
Slobbe, *De Burgemeester de Bruinelaan. Zwijndrecht tussen Ringdijk en de Koninginneweg* (2009).
Van der Leer, Popijus, *Zwijndrecht van Boven bekeken* (2005).
Vogel, *Zwijndrecht in oude ansichtkaarten* (1970).
Wendt, e.a., *Zwijndrecht. Verleden in Beeld* (1992).

Eindnoten

¹ Informatie uit de collectie van Kees Popijus

Het Oranjeplein in winterse sferen. Collectie Kees Popijus

Het beeld Gemini-tango van Luciën den Arend net na de onthulling. Op de achtergrond de in de jaren tachtig gebouwde huizen, die de woningen uit de jaren twintig hadden vervangen. Collectie RAD

Het Oranjeplein in de huidige tijd. Collectie Kees Popijus

Maurice de Jongh

Het badhuis

Het Julianadorp is al meer dan een eeuw een begrip in Zwijndrecht. De gezellige volksbuurt behoort daarmee tot de oudste van onze gemeente. Wie door de Julianastraat of het Oranjeplein loopt, zal zich dit niet direct realiseren. De sociale woningen zijn in de tachtiger jaren immers vervangen door nieuwbouw. En dat is duidelijk te zien. In de eerstgenoemde straat zijn, net als in de Prins Mauritsstraat en Prins Hendrikstraat, gelukkig ook nog genoeg (particuliere) woningen te vinden die teruggaan tot de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw. Daarnaast is er in de Prins Hendrikstraat een ander bijzonder en oud gebouw: het badhuis. Met zijn markante geknikte of gebroken dakconstructie, ook wel een mansardedak genoemd, doet het badhuis ons terugdenken aan vroegere tijden. Het is een uniek stukje erfgoed, vanwege de architectuur en de ouderdom, maar ook omdat dit het enige badhuis is dat Zwijndrecht ooit heeft gehad.

Het badhuis aan de Prins Hendrikstraat in de jaren vijftig. Collectie Kees van der Leer

Verwijzingen naar het verleden

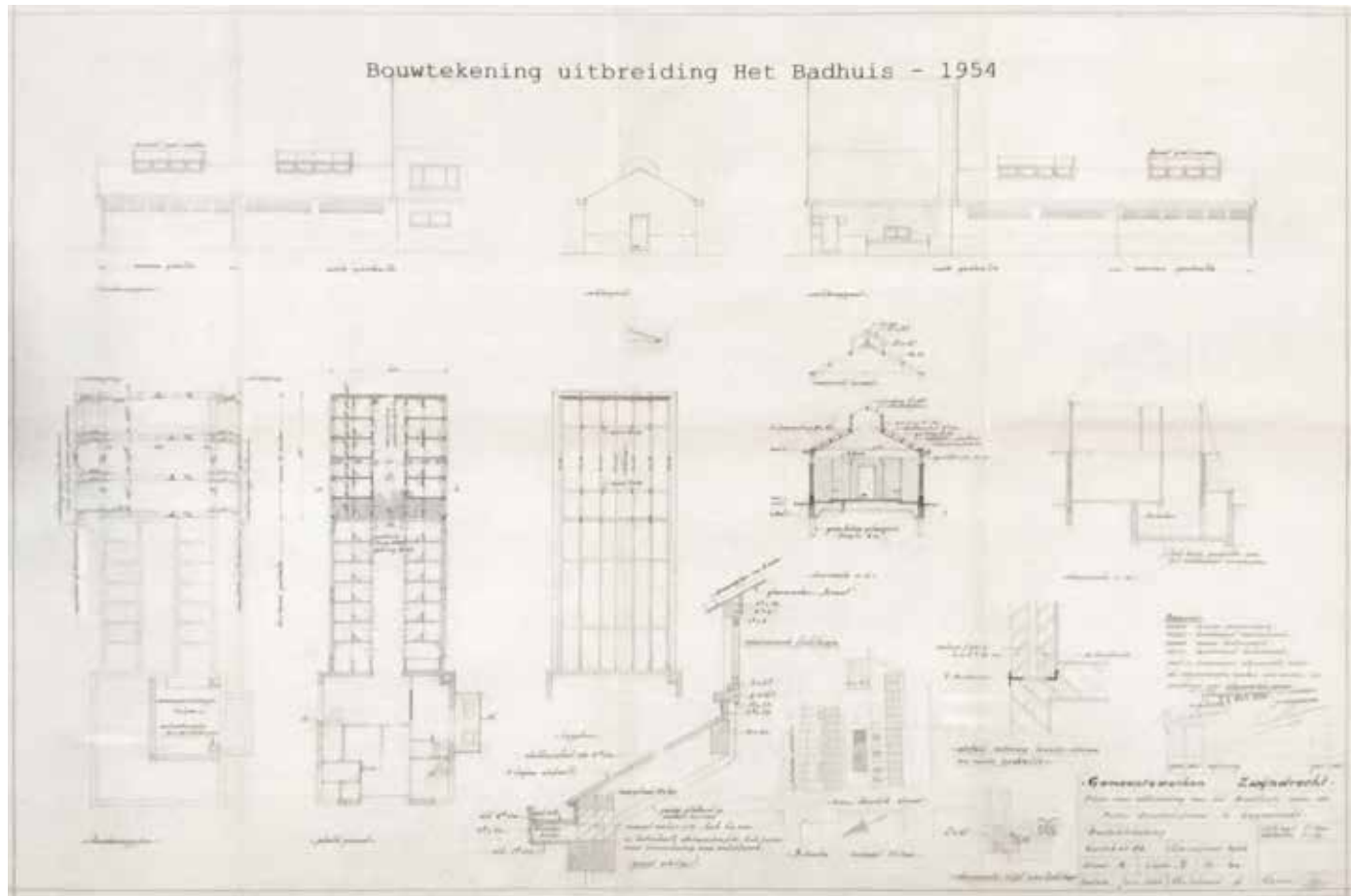
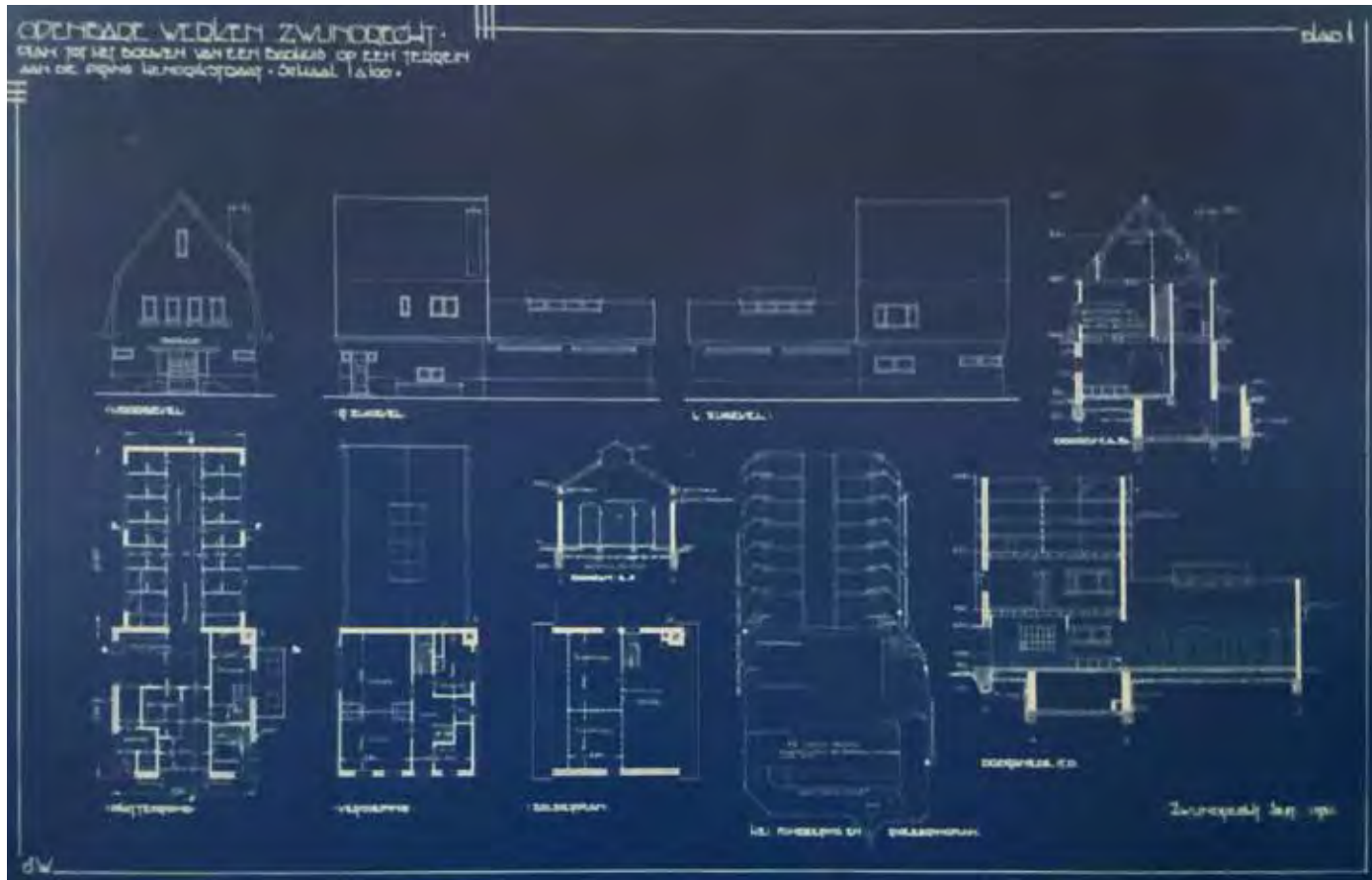
Hoewel het badhuis al jarenlang een andere functie heeft, is er in het gebouw nog voldoende te zien dat naar het verleden verwijst. Denk aan een oude, originele badkuip of een bordje met daarop een dringende oproep om zeker niet langer dan twintig minuten in de badcel door te brengen op straffe van een boete van twee cent, aldus de boodschap. Hoewel dit hardvochtig overkomt, kennen we ook voldoende verhalen van voormalige badhuisgangers dat men eerst streng werd toegesproken door de beheerder. Dit was eerst de heer Kooiman en later de heer Van Putten. Hij dreigde in zo’n situatie de koude kraan aan te zetten en deed dit ook regelmatig. Zowel de badkuip als het bordje zijn de fantastische erfstukken van een voor velen van ons onvoorstelbare tijd. Aan de muur hangen ook nog enkele kopieën van de blauwdrukken van het badhuis en de uitbreiding uit de jaren vijftig. Beide geven een mooi beeld van hoe de douche- en badruimtes eruitzagen en hoe groot ze waren.

Het badhuis in 2023. Regelmatig worden in kranten en op sociale media bericht over de vele activiteiten in het gebouw

Het bordje met de regels van het badhuis

De enige overgebleven badcel bevindt zich tegenwoordig onder een houten plank. Bij mijn bezoek werd deze speciaal verwijderd. De emaille badkuip, gevuld met zand, werd daardoor weer even zichtbaar.

De kaartjesautomaat uit het badhuis hangt al jaren in de ontvangstruimte van De Vergulde Swaen. Collectie HVZ

Ook buiten het badhuis zijn nog erfstukken uit het badhuis te vinden. Zo hebben we in de ontvangstruimte van De Vergulde Swaen een originele kaartjesautomaat. Hierin zijn drie rollen met kaartjes bevestigd. Op de eerste rol staan de ‘prijzen volgens loket’. Voor zo’n kaart betaalde je de gangbare tarieven. Afhankelijk van de lengte van de douchebeurt (bijvoorbeeld tien, twintig of dertig minuten) betaalde je een bedrag. De tweede kaart was voor een bad tegen een tarief van fl. 0,50. Tot slot waren er ook speciale kaartjes van fl. 0,40 voor kinderen voor een douchebad. Uiteraard waren er ook strippenkaarten te koop waarbij je voor tien beurten korting kreeg. De automaat is een topstuk van de Historische Vereniging Zwijndrecht. Uiteraard bewaren wij deze met grote zorg. Het roept ook een aantal vragen op, want wanneer besloot men tot de oprichting van een badhuis? Wie waren daarbij betrokken? Hoe lang deed het badhuis dienst? Helaas is over dit onderwerp weinig geschreven, dus uit de literatuur kunnen we weinig informatie halen. Gelukkig geven de kranten uit de vorige eeuw op veel van deze vragen wel een antwoord.

'Den hygiënische toestand' in de gemeente

De eerste keer dat er gesproken werd over een badhuis in de gemeente Zwijndrecht was op 26 november 1919 bij een behandeling van de gemeentelijke begroting voor het daaropvolgende jaar. De heer Horsman, wethouder in onze gemeente, sprak hierbij zijn zorgen uit over de hygiënische toestand in de gemeente en de rol van het gemeentebestuur daarin. Zo werkte het waterleidingbedrijf onvoldoende. Er was zelfs een onafhankelijk onderzoek gaande naar een mogelijke oorzaak. Daarnaast liet ook de exploitatie van de gasfabriek te wensen over. Beide bedrijven waren in handen van de gemeente Zwijndrecht. Bovendien zag hij *het groote nut van een badhuis in een gemeente met groote arbeidersbevolking*. Er moesten meer scholen gebouwd worden, vooral aan 'gene zijde' van het spoor en het gemeentebestuur moest er alles aan doen om ten minste één schoolarts te benoemen. Aan het einde van zijn opsomming kwam wethouder Horsman tot de conclusie dat dit alles wel in Dordrecht te vinden was.

In Zijnzindrecht kreeg de bevolking in ruil voor het betalen van belastinggeld niet eens voldoende straatreiniging, zo beëindigde hij cynisch zijn betoog. Verschillende raadsleden waren het met hem eens. Uiteraard waren er ook mensen tegen. Zo zei de voorzitter -burgemeester Doorn- over de onhygiënische toestand: *de ouders dragen vaak veel te weinig zorg voor de kinderen; soms is de vader een dronkaard en de moeder vuil en lui. Die toestanden zijn van overheidswege niet te verbeteren en veelal zijn zij zoo chronisch, dat overheidsmaatregelen niet afdoend helpen.* Het mag duidelijk zijn dat de raadsleden er uiteindelijk niet uit kwamen. De belangrijkste reden hiervoor was gelukkig niet het bovenstaande argument. Men wilde eerst kijken wat de financiën van de gemeente toelieten. Al snel werd duidelijk dat een badhuis op dat moment niet haalbaar was. Twee jaar later kwam het onderwerp opnieuw ter sprake toen het gemeentebestuur ruim tweeduizend handtekeningen kreeg aangeboden. Ondanks dat de bewoners een badhuis dus broodnodig achtten, gaf het gemeentebestuur weer nul op rekest. Burgemeester en wethouders wilden best bijdragen, maar zij verwachtten ook een aandeel vanuit de samenleving; het zogenoemde particulier initiatief. De burgerij had het echter laten afweten. Een badhuis leek verder weg dan ooit.

De wastobbe, zinken teil en houtgestookte douche

Maar was het dan zo slecht gesteld met de hygiënische toestand? Uit het boekje *Over kleizeep, groene gordijnen en volant* krijgen we een goed beeld:

Eenmaal per week, op zaterdag, was het baddag. Met een tobbe of zinken teil midden in de kamer op de grond kon het feest beginnen. Het waswater kookte mijn moeder natuurlijk op de kachel en ook op petroleumstellen, dus moest er heel zuinig mee gedaan worden. Eén voor één gingen we achter elkaar de teil in en afen toe werd er nog een scheut heet water aan toegevoegd. Een gootsteen of aanrecht was er niet. In de keuken of bijkeuken was

één kraan met op de grond een gemetselde opstaande rand. Uit de buitenmuur was een steen geslagen, zodat als je je waste of de kraan voor andere doeleinden gebruikte, het water naar buiten liep over de straat naar het vervalputje. Borden en kopjes, potten en pannen werden afgewassen in het afwasteiltje op de tafel met een zeiltje eronder of op een plank aan de muur bij de kraan. Het afwaswater gooiden we in het geutgat, dat was de ruimte onder de kraan. 's Avonds werd er een steen in dat gat gedaan anders had je kans dat er ratten naar binnen kwamen.

We kunnen stellen dat bovenstaande tekst voor het grootste deel van de mensen gold. Voor de bovenlaag van de bevolking was er echter meer luxe. Zo is er in de collectie van de Historische Vereniging een boiler die dateert van vóór 1925. Aan deze koperen ketel, die verwarmd werd door het stoken van hout of kolen, was ook een kraan bevestigd die weer via een slang was verbonden met een sproeikop. Een pijp bracht de overvloedige lucht en afvalstoffen naar buiten. Het geheel is een prachtige voorloper van de douche zoals we dat nu kennen. De boiler is geschonken door een loodgietersbedrijf op de Bruinelaan. Het laat goed het contrast zien tussen arm en rijk.

In vroegere tijden was het heel gewoon om in 'bad' te gaan in een zinken teil. Vaak ging dan het hele gezin achter elkaar in dezelfde teil. Collectie HVZ

De koperen boiler met kranen en douchekop in de ontvangstruimte van De Vergulde Swaen. Ook duidelijk te zien is dat de boiler onderop met kolen werd verwarmd. Later werden deze douches met gas verwarmd. Collectie HVZ

Een zwembad en een badhuis

Eind jaren twintig veranderde het sentiment. Sinds 1929 had Zwijndrecht een nieuwe burgemeester, de heer Jansen Manenschijn. Hij had als voormalige Dordtse wethouder veel contacten in die stad. Daar waren in de afgelopen twintig jaar diverse badhuizen gebouwd. Niet alleen kende hij de nodige mensen die hadden meegewerkt aan de totstandkoming van deze gebouwen, ook wist hij daardoor precies wat wel en wat niet werkte. Het kan dan ook niet anders dat onder zijn leiding het sentiment veranderde. Op 25 augustus 1930 werd om acht uur 's avonds op het raadhuis aan het Veerplein een bijeenkomst gehouden. Naast afgevaardigden van het gemeentebestuur waren ook vertegenwoordigers van de Christelijke Besturenbond, de Christelijke Nationale Werkmansbond, de Coöperatie Vooruit en Patrimonium aanwezig. Het doel van de bijeenkomst was de oprichting van een comité voor bad- en zweminrichting. Al bij de besprekingen van de gemeentebegroting van dat jaar had men de wens uitgesproken een badhuis te willen bouwen. Opnieuw waren de financiën echter niet toereikend gebleken. Anders dan tien jaar eerder wilde het Zwijndrechtse verenigings- en bedrijfsleven nu wel meedoen. Het nieuwe comité, dat bestond uit leden van alle bovenstaande instanties moest ervoor zorgdragen dat zowel een zweminrichting als een badhuis zouden verrijzen. Onder meer door te flyeren in de Zwijndrechtse straten konden zij alvast leden werven, terwijl ook het bedrijfsleven verder moest worden gemobiliseerd om bij te dragen. Daarnaast moest voor het badhuis [...] een plaats in het midden van de gemeente worden gezocht. Kortom,

Het zwembad aan de Ringdijk net na de opening. Het zwembad bestond uit twee baden of 'bassins'. Op de achtergrond molen Welgelegen. Collectie HVZ

een aantal belangrijke uitdagingen lagen in het verschiet. Ongeveer een half jaar later werd bekend hoe gunstig het bedrijfs- en verenigingsleven het badhuis gezind waren. De samenwerkende instanties wilden namelijk jaarlijks garant staan voor een exploitatietekort van maximaal 1000 gulden. In geval van nood of tegenvallende opbrengsten was er dus een potje waarop men terug kon vallen. Toch was de gemeenteraad nog niet helemaal gerustgesteld. Zij diende namelijk ook bij het Rijk een subsidieaanvraag in met het oog op de werkverschaffing. Op die manier konden ook

een aantal werklozen in zowel het badhuis als het zwembad worden ingezet, die dan werden betaald door het Rijk en niet door de gemeente. Volgens een eerste inschatting kwamen de jaarlijkse kosten uit op 1.369,31 gulden, waarvan 664,21 gulden aan het badhuis en de rest aan het zwembad. De grootste investering was het afstaan van grond voor beide bouwwerken. Voor de zweminrichting werd gedacht aan een terrein bij de Watertoren, terwijl men voor het badhuis inmiddels een stuk land in het verlengde van de Emmastraat op het oog had. Er zouden tien douche- en twee kuipbaden in komen. Tijdens een nieuwe vergadering, gehouden op 29 juli 1931, werd de locatie verder gespecificeerd als een terrein aan de Prins Hendrikstraat dat inmiddels door de gemeente was aangekocht. De bouwplannen waren op dat moment nog niet rond. Drie maanden later was dit wel het geval toen plaatsvervangend gemeentearchitect Wildeman zijn blauwdrukken presenteerde. De zweminrichting bij

ZWIJNDRECHT

UITSLAG AANBESTEDING BADHUIS.

—* De uitslag van de gisteren ten Raadhuize gehouden aanbesteding van den bouw van een Badhuis met bovenwoning op een terrein gelegen aan de Prins Hendrikstraat, alhier is als volgt:

Perceel 1, Metselwerk: Chr. Bergeijk f 12.737; J. Schouten te Dubbeldam, f 12.700; fa. T. de Baat te Sliedrecht, f 12.690; J. A. den Hoed f 12.396; J. in 't Veld te Hendrik-Ido-Ambacht, f 11.900; Th. den Boer f 11.708; B. Oosters en T. Herwig te Willemstad, f 11.695; P. de Haas en Zn. f 11.624; Gebrs. van der Leer te Dordrecht, f 11.160; D. in 't Veld te Dordrecht, f 11.159; A. Hijbeek f 10.488.

Perceel 2, Timmerwerk: Crr. den Boer f 3754; T. den Hartog te 's-Gravendeel, f 3580; A. v. Krimpen f 3498; J. in 't Veld en G. Versteeg te Dordrecht, f 3478; A. Buitendijk f 3387; Joh. Hijbeek f 3360; Anth. van Noort f 3340; W. Visser en Zn.f 3196; P. den Dikken f 3080; J. Vogel f 2950.

Perceel 3, Lood-, Zink- en Sanitairwerken: G. Groenhart f 1185; fa. P. H. v. Leeuwen f 1111; Jan. Seljffert f 1078.

Perceel 4, Glas- en Verwerk: H. Pijl f 595; C. W. van der Poel f 573; A. Baun f 515; Joh. Vogel f 498; A. Terlouw f 490.

Perceel 5, Electriche Installatie: P. A. Verkerk f 188; C. Groenhart f 185; A. J. de Hoog f 178.

Massa, Perceel 1, 2, 3, 4 en 5: J. Vogel f 16.021.

Perceel 1 en 2: C. A. Kraaijeveld en P. S. Erkelens te Dubbeldam f 15.960.

Een inschrijvingsbiljet moest van onwaarde worden verklaard. Voor zoover plaatsnaam niet vermeld wonen de inschrijvers te Zwijndrecht. De gunning is aangehouden.

In de *Dordrechtsche Courant* werden de resultaten van de inschrijving voor de bouw van het badhuis gepubliceerd. Verschillende aannemers van binnen en buiten Zwijndrecht hadden hierop gereageerd. Uiteindelijk bleek J. Vogel de goedkoopste (achtste regel van onder) en hem werd dan ook de opdracht gegund. Collectie RAD

Het diepe bassin had ook een duikplank. Collectie Kees van der Leer

de Watertoren was twee maanden eerder geopend en dus kon het comité zich nu volledig richten op het badhuis. Op 22 oktober werd bekend gemaakt welke bouwbedrijven de opdracht mochten uitvoeren. Dit waren de heren Heybeek, Vogel en Mäschig. Advies werd ingewonnen bij J.P. Piera uit Dordrecht, die in die stad betrokken was geweest bij de bouw en exploitatie van verschillende badhuizen. Hier zien we waarschijnlijk de hand van burgemeester Jansen Manenschijn terug. De bouw kon nu daadwerkelijk beginnen!

De opening

Een half jaar later, op 30 april 1932, werd een groot feest in Zwijndrecht georganiseerd. Om half drie vond namelijk de eerstesteenlegging van het nieuwe raadhuis plaats. Anderhalf uur later stond de officiële opening van het badhuis aan de Prins Hendrikstraat op de agenda. Genodigden verzamelden zich voor het gebouw om de openingsceremonie te aanschouwen. Dit waren onder meer burgemeester Jansen Manenschijn, verschillende wethouders, de raadsleden, het bestuur van de Vereniging tot Exploitatie van Bad- en Zweminrichtingen en de artsen uit Zwijndrecht. Na de foto's voor de krant, mochten de genodigden het gebouw in om de inrichting te aanschouwen: *Het ziet er werkelijk keurig uit.*

Bij de ingang passeert men eerst een kamertje wat voor den badmeester is gereserveerd. Daarna komt men in 'n open ruimte, die als wachthal dienstdoet, indien alle badcellen bezet zijn, en daarna volgen de hokjes, 14 in getal. Hiervan zijn er twee voorzien van kuipbaden, terwijl de overigens als regenbaden dienstdoen. Alles is er even proper en zindelijk, met tegeltjes gezet; geen overdreven luxe, die toch nergens toe dient. De bovenverdieping van het gebouw is ingericht tot woning voor den badmeester. Met deze tekst liet de *Dordrechtsche Courant* zien zeer te spreken te zijn over het gebouw, vooral omdat het slechts 20.000 gulden had gekost. Voor een financiële strop was men niet bang, want er hadden destijds al meer dan 2.000 mensen aangegeven van het badhuis gebruik te willen maken. De prijzen waren dan ook zeer acceptabel: 15 cent voor één douchebeurt en 1,25 gulden voor 10 beurten. In de middagen konden de dames naar hartenlust ploeteren, terwijl 's morgens en 's avonds de heren aan de beurt waren. De opening was volgens de aanwezigen en de kranten een groot succes. Ook in het gemeenteboekje van 1933 spreekt men met bewondering over het badhuis: *In 1932 is alhier door de gemeente een badhuis gesticht en ingericht aan de Prins Hendrikstraat. Dit gebouw voldoet aan alle eischen, welke aan een modern badhuis behooren te worden gesteld. Het gebruik, dat in het eerste*

exploitatiejaar van deze gelegenheid is gemaakt, toont, dat er inderdaad hieraan behoefte bestond en dat de ingezetenen de pogingen weten te waardeeren en te steunen, welke de gemeente ter bevordering van de volkshygiëne in het werk stelt.

De opening van het badhuis met onder meer afgevaardigden van het gemeentebestuur. Collectie HVZ

hebben. Zwijndrecht heeft 2825 woningen, waarvan er slechts 90 een badinrichting hebben. Welnu, dit badhuis is voor de bewoners der resteerende 2785 huizen. Ik hoop van harte, dat zij allen den weg naar dit badhuis zullen vinden. Deze inrichting is zóó, dat allen, zoowel de gegoeden als de minder gegoeden er gebruik van kunnen maken. Menig particulier bad is minder fraai dan de inrichting van dit badhuis. Onze jonge Vereeniging tot Exploitatie van Bad- en Zweminrichting te Zwijndrecht, die reeds de fraaie zwemschool in beheer heeft, krijgt nu ook dit mooie badhuis in exploitatie. Ik wensch haar hiermede van harte geluk en met vol vertrouwen draag ik namens het gemeentebestuur deze inrichting aan de vereeniging in exploitatie over.

In *De Standaard* werd deze foto van de opening gepubliceerd, waarbij de kraan symbolisch werd opengedraaid. Collectie RAD

Het badhuis in latere jaren

Dat het badhuis een groot succes was, blijkt ook uit cijfers in latere jaren. Onder meer in 1943, toen de Tweede Wereldoorlog de Zwijndrechtse gemeenschap nog steeds in haar greep hield, nam het aantal bezoeken aan het badhuis stevig toe. Zo werden er 36.147 baden genomen tegen 27.116 een jaar eerder. Zes jaar later blijkt het badhuis de vraag zelfs niet meer aan te kunnen. Zo schrijft de *Dordrechtsche Courant* dat de gemeente Zwijndrecht inmiddels ruim 15.000 inwoners telde, maar dat het slechts kon beschikken over één badhuis met 12 douches en 2 kuipbaden: *Dat dit voor een gemeente als de onze, natuurlijk veel te weinig is, hoeft geen betoog. Vaak is het dan ook een marteling, eer men aan de beurt is. Als men 's zaterdags of vrijdags naar het badhuis gaat, gebeurt het vaak dat men een plaatsje moet zoeken buiten de inrichting om aldaar zijn beurt af te wachten, omdat het binnen vol is. Logisch te verklaren is dat op genoemde twee dagen het badhuis het drukst bezocht wordt.* Ook over de oplossing van het probleem was de journalist duidelijk. Er moest een nieuw groot badhuis komen. Hoewel dit niet gebeurde, was het gemeentebestuur niet doof voor dit soort kritische noten. In 1955 werd het complex met 12 cellen uitgebreid. Tegelijkertijd stond de woningbouw in Zwijndrecht voor grote veranderingen. In de wijken Noord en Meerdervoort bouwde men in deze periode honderden nieuwe (flat)woningen. In de nieuwbouw werden aparte badkamers ingericht met een ingebouwd lavet: een soort opvangbak voor water dat groter is dan een gootsteen, maar weer kleiner dan een badkuip. Dit betekende dat bijvoorbeeld kleinere kinderen niet langer van het badhuis gebruik hoefden te maken, maar thuis in het lavet gewassen konden worden. Halverwege de jaren zestig werden ook de woningen in het Julianadorp gemoderniseerd. Onderdeel van de renovatie was de bouw van een badruimte. Dit betekende dat steeds meer mensen badfaciliteiten thuis hadden. Het badhuisbezoek nam zienderogen af. In 1975 werd het badhuis dan ook uit zijn functie ontheven.

Een wijkgebouw

Gelukkig betekende het niet het einde voor dit markante gebouw. Zo werd het badhuis al snel een buurtgebouw voor de wijkvereniging 'Het Julianadorp'. Het waren mooie jaren. Het gebouw werd bijvoorbeeld gebruikt als ontspanningsruimte en repetitieruimte. In het eerste decennium van deze eeuw werden de geruchten steeds omvangrijker dat het gemeentebestuur de geldkraan wilde dichtdraaien. Daarmee kwam het voortbestaan van het badhuis in het geding. Onder meer de Historische Vereniging Zwijndrecht stuurde in oktober 2007 een brandbrief naar de gemeente waarin zij op het hart drukte het gebouw als één van de weinige authentieke elementen van de wijk te behouden. En zij was niet de enige die zich zorgen maakte. Het bestuur van hervormde gemeente wijk centrum bleek uiteindelijk de redder van het gebouw. Sinds 2013 is het gebouw dan ook weer een buurthuis waarin verschillende instellingen met elkaar samenwerken, zoals Stichting Welzijn Ouderen, Vivera, het wijkplatform Centrum en de Oude kerk. Van danslessen en spelletjesavonden tot

De voorgevel van het badhuis in 1975. De tekst 'Badhuis' was inmiddels verdwenen en het gebouw fungeerde nu als buurthuis. Collectie RAD

bingomiddagen en buurtmaaltijden; het badhuis bruist in deze tijd van de activiteiten! Gelukkig geniet het gebouw tegenwoordig ook bescherming als gemeentelijk monument. Op die manier kunnen we dit fantastische bouwwerk nog vele jaren bewonderen.

Bronnen:

Diverse kranten (bij naam en datum in tekst vermeld)
Facebookpagina 'Oud Zwijndrecht'
Diverse auteurs, *Gemeentegids Zwijndrecht* (1933).
Dek, *Kent u ze nog... de Zwijndrechtenaren* (1978).
Popijus, *Zwijndrecht. Toen en nu* (2022).
Popijus, e.a., *Zwijndrecht en haar monumenten* (2023).
Popijus, e.a., *Zwijndrecht. Herinneringen* (2018).
Slobbe, *De Burgemeester de Bruinelaan. Zwijndrecht tussen Ringdijk en de Koninginneweg* (2009).
Van der Leer, Popijus, *Zwijndrecht van Boven bekeken* (2005).
Vogel, *Zwijndrecht in oude ansichtkaarten* (1970).
Wendt, e.a., *Zwijndrecht. Verleden in Beeld* (1992).

Colofon

'Swindregt were', een naam die naast 'Swijndregt were' al eeuwen geleden gebruikt werd voor de Zwijndrechtse waard, is het blad van het *Historisch Genootschap Hendrik-Ido-Ambacht* en de *Historische Vereniging Zwijndrecht*.
Het periodiek verschijnt twee maal per jaar en wordt gratis aan de leden toegezonden

Redactie Hendrik -Ido-Ambacht
drs. W.Schneider
Redactieadres
Ary Schefferlaan 14
3343 DN Hendrik -Ido-Ambacht
e-mail
willemeschneider1@gmail.com

Secretariaat Historisch Genootschap Hendrik -Ido-Ambacht
Vestigingsadres
'Oudheidkamer Den Brommert'
Dorpstraat 84
3342 BD Hendrik -Ido-Ambacht
telefoon 078 -6815905
e-mail
info@historhia.nl

Vormgeving
Ronald Meekel, same-d

Productie
Tinto Media, Hendrik -Ido-Ambacht

De verkoopprijs van losse nummers € 5,00

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van de onder auteursnaam geplaatste artikelen.

© Redactie blad en de auteur. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopieën, microfilm of op welke andere manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie en auteur. Na toestemming moet de bron vermeld worden.
ISSN: 22150439

Achterzijde omslag:
Het badhuis aan de Prins Hendrikstraat in de jaren vijftig. Collectie Kees van der Leer

Redactie Zwijndrecht
M.M. de Jongh MA, drs. C.L. van der Leer
Redactieadres
Kievitstraat 19
3334 TG Zwijndrecht
e-mail
SW-redactie@swaen.org

Historische Vereniging Zwijndrecht
Vestigingsadres
'Ouheidkamer De Vergulde Swaen'
Rotterdamseweg 53-55
3332 AC Zwijndrecht
telefoon 078 -6125681
e-mail
info@swaen.org

De muziektent aan het Oranjeplein gezien vanaf de Burgemeester de Bruinelaan in de jaren dertig. Collectie Kees Popijus

Op deze foto uit de jaren zeventig is de muziektent op het Oranjeplein inmiddels verdwenen. Collectie RAD

